

פרק המיטי

סימן א [כד ע"ב]

הקדמה

רב יהודה התיר להטיל מום בבכור לפני לידתו, והגמרא הגבילה שההיתר נוהג רק בזמן הזה שבכור אינו קרב. הסבירה הסוגיה כי רב יהודה הוצרך להשמיענו שאין גוזרים שמא יטיל בבכור מום לאחר שיצא רוב ראשו.

מנמקת הגמרא מפני מה אכן אין מתייחסים לחשש המדובר:

ואימא הכי נמי?

לשון שניה

הא קמ"ל חסירה עדיפא דלא ניתי ביה
לידי תקלה דגיזה ועבודה.

לשון ראשונה

אפילו הכי הא עדיפא יתיר⁵⁰¹
מדאתי⁵⁰² ביה לידי גיזה ועבודה.

מקורות הלשונית

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס'. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשון שניה: בראשונים: תוס' המצוטטים בשטמ"ק אות ה. [הדברים אשר נאמרו בתחילת תוס' שלנו על הלשון הראשונה נאמרו בתוס' שבשטמ"ק על הלשון השניה. לגבי תוס' שלנו יתכן לומר כי גרסו את שתי הלשוניות והעדיפו לומר את דברם על הלשון הראשונה, אולם לגבי תוס' שבשטמ"ק לכאורה משמע כי גרסו רק את הלשון השניה, אחרת היו אומרים את דברם על הלשון הראשונה].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ה.

⁵⁰¹ יתיר. בדפ"ר 'יתירא'. צ"ק הגיה 'להתיר(י)ה' על פי רש"י שפירש 'עדיפא – למשרי', ואין הדברים מוכרחים. בדפ"ח הקיפו את התיבה בסוגריים וכתבו שצ"ק מחקה, ואינו נכון.

⁵⁰² מדאתי. יתכן שרגמ"ה גרס 'דלמא אתי', וראה בגוף הסימן גירסת שטמ"ק ב.

פירוש הלשונות

מסבירה הגמרא: נכון שאם נתיר להטיל מום יש מקום לחשוש שמא יטיל מום לאחר שיצא רוב ראשו של הבכור, אולם אם נאסור להטיל מום יש חשש יותר גדול שמא יבואו לגיזה ועבודה בבכור בזמן שצריך להמתין עד שיפול בו מום מאליו⁵⁰³.

עצם התירוץ שווה בשתי הלשונות ואין ביניהן אלא חילופי ניסוח בלבד.

גירסת השטמ"ק

בשטמ"ק שבדפוס (אות ה) מובאת הגהה המוסיפה על גירסת הגמרא, ויוצא נוסח הלשון הראשונה כך: "אפילו הכי הא עדיפא יתיר מדאתי ביה לידי גיזה ועבודה, דלמא⁵⁰⁴ ניתי ביה לידי תקלה דגיזה ועבודה". נוסח זה מוארך וכפול אם כי אפשר להבינו. בעיון בכתב היד של שטמ"ק ב רואים שההגה נכתבה בתחילה ושוב הועבר עליה הקולמוס, ובשטמ"ק א לא העתיק כלל את ההגה. אולי מקור ההגה משילוב לא מוצלח של שתי הלשונות יחד, שכן ניתן לראות שהתיבות שנוספו בהגה נלקחו מן הלשון השניה.

הנוסח המקורי בלשון השניה

הלשון השניה פותחת בתיבות 'הא קמ"ל'. תיבות אלו אינן מתיישבות היטב בסוגיית הגמרא שלפנינו, ויש לשער כי ללשון השניה היה נוסח שונה גם בחלקה הקודם של הסוגיה.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין כלל נפקא מינה בין הלשונות.

⁵⁰³ נראה כי החשש הגדול בגיזה ועבודה הינו מחמת שכיחות האיסור ולא מחמת חומרתו.
⁵⁰⁴ בדפוס העתיקו 'דלא', וכן הנוסח בלשון השניה.

סימן ב [כד ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שנינו: "כיצד מערימין על הבכור: מבכרת שהיתה מעוברת, אומר מה שבמעיה של זו אם זכר - עולה, ילדה זכר - יקרב עולה. ואם נקבה זבחי שלמים; ילדה נקבה - תקרב שלמים. אם זכר עולה ואם נקבה זבחי שלמים, ילדה זכר ונקבה - הזכר יקרב עולה, והנקבה תקרב שלמים. ילדה שני זכרים - אחד מהם יקרב עולה, והשני ימכר לחייבי עולה, ודמיו חולין. ילדה שתי נקבות - אחת מהם תקרב שלמים, והשניה תימכר לחייבי שלמים, ודמיה חולין".

המקרה הראשון – 'אם זכר עולה' – עוסק בבהמת חולין שהבעלים רוצה לפטור את עוברת מקדושת בכורה.

המקרה השני – 'אם נקבה זבחי שלמים' – עוסק בבהמת הקדש שהבעלים רוצה לפטור את עוברת מקדושת האם. [כך פירשה הגמרא בסוגיה שלמעלה].

המקרה השלישי הינו 'ילדה שני זכרים'. הגמרא תברר כעת באיזה ציור עוסקת הבבא השלישית.

ואלו דברי הגמרא:

לשון ראשונה

אמרי⁵⁰⁵ אי בהמה דהקדש האיך⁵⁰⁶ דאקדיש עולה ליהוי⁵⁰⁷ עולה אידך נהוי בקדושתה⁵⁰⁸ דאימיה⁵⁰⁹, סיפא אתאן לבהמת חולין⁵¹⁰.

לשון שניה

הך מבכרת מאי היא⁵¹¹ מבכרת דהקדש זכר קדמאה ניהוי⁵¹² עולה זכר בתראה ניקום בקדושתה דאימיה, א"נ⁵¹³ במבכרת דחולין⁵¹⁴ קדמאה ניהוי עולה זכר בתראה חולין בעלמא הוא, [דלא ידעינן הי נפיק ברישא]⁵¹⁵.

מקורות הלשונית

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה, שטמ"ק אות ח.

⁵⁰⁵ אמרי. על פי דפוס ו2. 'אמאי': פל, ו1. 'א' מרי': מ. [נכון הנוסח הראשון].

⁵⁰⁶ האיך. על פי דפוס ר, פל, ו1. 'היאך': דפוס ח, ו2 [בטעות]. 'הך': מ.

⁵⁰⁷ ליהוי. על פי רש"י וכתבי היד. 'ליהדר': דפוס. [בכתי"מ חסירות התיבות 'ליהוי עולה' בטה"ד].

⁵⁰⁸ בקדושתה. כך הוא בפל ובו2. 'בקדושתיה': דפוס, ו1. 'בקדושת'": מ.

⁵⁰⁹ דאימיה. כך הוא בדפוס ובו2. בשאר כתבי היד משובש – 'אאימיה': פל; 'אימ': ו1; 'ואימ': ו2.

⁵¹⁰ אתאן לבהמת חולין. ב שטמ"ק ב נוסף כאן: "וכגון דלא ידיעא מהי זכר מינייהו אמר ליהוי עולה", וראה בגוף הסימן. יש מקום להגיה 'אהי' במקום 'מהי'.

⁵¹¹ מאי היא. נראה שיש להוסיף 'אי'.

⁵¹² ניהוי. 'ניהוי': שא1 [בטעות].

⁵¹³ א"נ. על פי שא1. 'א"ל': שא2 [בטעות], 'אלא': שב.

⁵¹⁴ דחולין. 'דחולין': שא2, וכן בסמוך.

⁵¹⁵ [דלא... ברישא]. על פי שב וכע"ז ברגמ"ה. יתכן שרא"פ שחזר על פי רגמ"ה, ואכן נוסח שטמ"ק א מקוטע וחסר.

פירוש הלשונות

המקרה השלישי במשנה: בהמת הקדש או בהמת חולין?

בשתי הלשונות הסוגיה דנה באיזה אופן מדובר במקרה השלישי – 'ילדה שני זכרים'. הגמרא טוענת כי לו היה מדובר בבהמת הקדש אזי הוולד שאינו קרב לחובת עולה היה קדוש בקדושתה של אמו, ורק אם מדובר בבהמת חולין מובן מדוע הוולד שאינו קרב לחובת עולה דינו להקרב עולה על ידי שימכר לחייבי עולה. כך מוכיחה הגמרא כי במקרה השלישי מדובר בבהמת חולין כמו במקרה הראשון, למרות שבמקרה השני מדובר בבהמת הקדש.

גדר קדושת הוולד שאינו קרב לחובת עולה

{לתשומת לב: ברוב הפעמים שנכתוב 'הוולד הראשון' או 'הוולד השני', אין הכוונה שיש וולד מסויים המוגדר כראשון וולד מסויים המוגדר כשני, אלא הכוונה שאחד מן הוולדות דינו כך והשני דינו כך. רק לגבי הלשון השניה נביא כי הוולד שנולד ראשון מוגדר כראשון והוולד שנולד שני מוגדר כשני.}

במשנה מבואר כי האומר 'וולדה של זו עולה' וילדה שני זכרים, אחד מהם קרב לחובת עולה והשני קרב עולה על ידי שימכר לחייבי עולה. לגבי הוולד הראשון מובן כי קדושתו הינה קדושה רגילה ככל נדבת עולה. לגבי הוולד השני טעון ביאור מה גדרה של קדושה זו אשר מחייבתו להקרב לעולה אך מתירה למכרו לחייבי עולה ודמיו יהיו חולין.

בלשון הראשונה - נוסח הדפוס וכתבי היד, לא דובר כלל על העניין.

בשטמ"ק ב אות ח נוסף משפט בסיום הלשון הראשונה: "וכגון דלא ידיעא מהי זכר מינייהו אמר ליהוי עולה". פירוש, כיוון שבדברי המקדיש לא נאמר איזה מן הוולדות יקדש לעולה, הרי מספק יש להקריב את שניהם לעולה, אולם יכול הבעלים למכור את הוולד שהינו חולין, יהיה מי שיהיה. אין לדעת אם השטמ"ק התכוון להגיה כך בגמרא, או שרק הביא דברי ראשון שפירש כך את הגמרא. בפירוש רגמ"ה נמצאות תיבות דומות, וגם שם אין לדעת אם מדובר בציטוט מהגמרא או שאלו דברי רגמ"ה עצמו, וממנו הועתקו התיבות לשטמ"ק.

בלשון השניה הוסבר – כמו בלשון הראשונה – כי המקרה השלישי במשנתנו עוסק בבהמת חולין, אך תוך כדי הדברים נוסף נידון מה גדר קדושתו של הוולד שאינו קרב לחובת עולה. בתחילה הבינה הגמרא כי המקרה השלישי מדבר בבהמת הקדש והקשתה - כמו בלשון הראשונה - שאם כן הרי הוולד שאינו קרב לחובת עולה צריך להיות קדוש בקדושת אמו ולא להיות חולין, והוסיפה הלשון השניה בתוך קושייתה כי הוולד שנולד שני הוא זה שאינו קרב לחובת עולה. מכח הקושייה הסיקה הגמרא כי מדובר בבהמת חולין. כאן המשיכה הגמרא להקשות מפני מה השני צריך להמכר לחייבי עולה ואין הוא חולין כאמו, ותירצה כי מדובר באופן שלא ידוע איזה וולד נולד ראשון, ולפיכך מסופקים אנו מי מהזכרים עולה ומי חולין. קבעה המשנה כי הפתרון הוא להקריב את שניהם לעולה מספק, אך יכול לקבל דמים תמורת אחד מהם, שהרי באמת רק אחד מהם קדוש.

עולה כך:

דין המשנה הינו: "ילדה שני זכרים - אחד מהם יקרב עולה, והשני ימכר לחייבי עולה ודמיו חולין". ושלושה פירושים ניתנים להאמר:

בלשון הראשונה - נוסח הדפוס, לא התפרש מה גדר קדושתו של הוולד השני. ניתן לטעון כי התחדש כאן סוג חדש של קדושת קרבן, אשר הבהמה עצמה קדושה לקרבן ולמרות כן אפשר למכרה למי שמחוייב בקרבן. כנגד זה, ניתן גם לטעון כי הלשון הראשונה בנוסח שלפנינו תודה לפירושים השונים שנביא בסמוך.

בלשון הראשונה – נוסח רגמ"ה ושטמ"ק⁵¹⁶, התפרש כי יש כאן דין ספק שהרי אחד מן הוולדות קדוש לעולה והשני אינו קדוש. לפיכך קבעה המשנה כי שניהם יקרבו לעולה ויכול הבעלים לקבל דמים תמורת אחד מהם.

⁵¹⁶ או לחילופין, פירוש רגמ"ה ושטמ"ק על הלשון הראשונה.

בלשון השניה התפרש כמו בלשון הראשונה – נוסח רגמ"ה ושטמ"ק, אך בלשון השניה נוסף כי באמת הוולד שנולד ראשון הוא זה שדינו להקרב לעולה והוולד שנולד שני הוא זה שדינו להיות חולין, ומדובר כאשר אין יודעים מי נולד ראשון.

מהי דעת הראשונים בנושא?

דעת רש"י: הרש"ש ציין סתירה בדברי רש"י. בפירושו של רש"י על המשנה נכתב: "ילדה שני זכרים - על שניהן חלה קדושת עולה דהא קאמר אם זכר יהא עולה, ומיהו לא נדר אלא חד. הלכך הוא יקריב האחד לנדרו והב' ימכר לצרכי עולה ודמיו חולין". משמע כי יש לוולד השני גדר מחודש, והרי הוא קדוש בקדושת עולה אלא שאין חיוב על הבעלים להקריבו, ומחמת כן יכול הבעלים למכרו לאחר לשם הקרבה ודמיו חולין⁵¹⁷. לעומת זאת, בפירושו של רש"י על שאלת הגמרא נכתב: "אי בהמת הקדש היא - אמאי השני ימכר לחיבי עולה, האי קמא דנפיק ליהוי עולה, ואידך לכי מתייליד ליהוי בקדושתה דאימיה". משמע כדעת הלשון השניה שבאמת חלה קדושת עולה רק על הוולד שנולד ראשון, והוולד השני נשאר בדינה של אמו – חולין או קודש, ורק מספק קבעה המשנה [באופן שאמם חולין] ששניהם יקרבו לעולה ויכול לקבל דמים תמורת אחד מהם.

נראה לומר כי אין כאן סתירה מפורשת בדברי רש"י. שכן, דברי רש"י במשנה הינם לפי המסקנא שמדובר בבהמת חולין, ודברי רש"י בגמרא הינם לפי ההוה אמינא שמדובר בבהמת הקדש. לגבי גדר הקדושה המחודש של הוולד השני - קדושת עולה ללא חיוב הקרבה - אפשרי לטעון שקדושה כזו יכולה לחול על וולדה של בהמת חולין שאין עליו שום חיובים, ולא על וולדה של בהמת הקדש שנמשכים עליו הקדושה וחיוב ההקרבה מאמו, וכדי להפקיעם צריך להקדיש את הוולד קדושה גמורה עם חיוב הקרבה. מחמת כן, כאשר מבאר רש"י את דברי ההוה אמינא שמדובר באופן שהאם הקדש – נוקט רש"י שהמקדיש קידש רק את הוולד שנולד ראשון, וקדושת השני הינה מפני שאין יודעים מי הוא הראשון.

כיצד הגיע רש"י לפירושו? יתכן שמסברא היה נראה לו כן, אך יתכן גם כי בגמרא לפניו היה נוסח משולב משתי הלשונות⁵¹⁸. לכן, אף שהדיבורים המתחילים 'שסומנו ברש"י תואמים ללשון הראשונה ואף שפירוש רש"י במשנה על מסקנת הגמרא אינו תואם ללשון השניה, ביאר רש"י את קושיית הגמרא כפי הלשון השניה.

דעת הרמב"ם: הרמב"ם (מעשה הקרבנות סוף פרק טו) העתיק את משנתנו ללא פירוש, ואף בפירוש המשניות לא האריך בביאור המשנה, ואין לדעת כיצד פירשה.

דעת תוס' אחרות: השטמ"ק למעלה (דף י' ע"ב אות לז), הביא את דברי תוס' אחרות שדנו כיצד לפרש את משנתנו, ובסיום דבריהם כתבו: "דראשון קדוש קדושת הגוף ושני חולין, דהרי חולין שנתערבו בקדשים מפרש פרק התערובת דימכרו לצרכי אותו המין ודמיהן חולין חוץ מדמי אותן קדשים שקרב בדמי עולה". משמע כי מפרשים את משנתנו מדין תערובת, כגירסת רגמ"ה ושטמ"ק בלשון הראשונה, או כלשון השניה.

באחרונים מצאנו שלושה פירושים, כשלושת הנוסחאות:

מקדש דוד: בספר מקדש דוד קדשים (סימן יח) פירש את משנתנו כפשטות דברי רש"י במשנה, כי הוולד השני קדוש בגדר קדושה מחודש: קדושת עולה ללא חיוב הקרבה. פירוש זה יכול להתיישב רק בלשון הראשונה כפי שהיא בנוסח הדפוס וכתבי היד, ללא הוספת גירסת רגמ"ה ושטמ"ק.

עוד הוסיף המקדש דוד להביא דוגמה לגדר הקדושה מדין 'פשטה' לשיטת מרכבת המשנה, אשר גם שם יש קדושת קרבן ללא חיוב הקרבה, ואפשר למכור את הבהמה לאחר שיצא בה ידי חובת הקרבה.

חזון איש: בספר חזון איש (בכורות סימן יח ס"ק ט"ז) פירש את דין משנתנו כפי שהתבאר בלשון הראשונה – גירסת רגמ"ה ושטמ"ק, ואף כתב שיש לדחוק כפירוש זה בדברי רש"י במשנה. את דברי רש"י שבגמרא לא הביא החזון איש.

⁵¹⁷ בחלק החידושים נקשה על דעה זאת מהסוגיה לעיל דף י'.
⁵¹⁸ או שרש"י עצמו ראה את שתי הלשונות ושילב ביניהן.

רש"ש: הרש"ש פירש את משנתנו כלשון השניה וכפי שמשמע בדברי רש"י בגמרא, וציין הרש"ש כי קיימת סתירה בדברי רש"י.

הערה

חשוב לציין כי אפשרי לדחוק ולבאר את הלשון הראשונה גירסת רגמ"ה והשטמ"ק ואת דברי החזו"א כפי הלשון השניה, ולומר שהספק המוזכר בדבריהם הינו ספק מי נולד ראשון, ולא 'דין ספק' על כל אחד מן הוולדות. אכן מפשטות לשונם משמע כפי שנקטנו למעלה.

נפקא מינה בין הלשונות

למעלה הבאנו שלושה פירושים לדין המשנה:

פירוש ראשון - הוולד השני, יהיה מי שיהיה, קדוש בקדושת עולה אלא שאין עליו חיוב הקרבה.

פירוש שני - הוולד השני, יהיה מי שיהיה, הינו חולין גמורים אך כיוון שאיננו יודעים מי החולין צריך להקריב את שניהם.

פירוש שלישי - הוולד השני, שנולד שני, הינו חולין גמורים אך כיוון שאיננו יודעים מי נולד שני צריך להקריב את שניהם.

קיימות מספר 'נפקא מינות' בין הפירושים:

[א]. דין מעילה: אם מעל באחד מן הוולדות, לפי הפירוש השני והשלישי שכל אחד מן הוולדות הינו ספק - אינו חייב לשלם, ראה במסכת כריתות פרק ה משניות ב-ג דיני מעילה בספק. אך לפי הפירוש הראשון יתכן לחייבו כדין מעילת וודאי. אמנם יש לדון לגבי וולד הקדוש קדושת עולה ואין עליו חיוב הקרבה, האם יש בו דין מעילה.

[ב]. דיני ההקרבה: לפי הפירוש השני והשלישי מקריבים את שני הקרבנות כשם שמקריבים קרבנות שהתערבו אשר שייכים לשני אנשים. וכתב החזון איש (בכורות סימן יח ס"ק ט"ז) שצריך לפרש כי מדובר בקרבן נשים, שהרי קרבנות שהתערבו ושייכים הם לשני אנשים, אין מקריבים אותם מחמת שאי אפשר לסמוך מספק (ראה זבחים עד ע"ב). לעומת זאת, לפי הפירוש הראשון נראה כי מדובר גם בקרבן של איש אשר מוכר את הוולד השני לאיש, וכל קרבן יקרבו בוודאי לשם בעליו.

[ג]. האם יש סדר להקרבה: לפי הפירוש השני והשלישי שלאחר המכירה שני הקרבנות קדושים בשווה, כל אחד לשם בעליו, הרי אין סדר מסויים להקרבה ויכול להקדים מי שירצה. לפי הפירוש הראשון יתכן לומר כי כל עוד שלא יצא הבעלים הראשון ידי חובתו הרי כל אחד מן הוולדות עומד להוציאו ידי חובת עולה, ורק אחרי שיצא ידי חובתו יכול השני להקרב לשם אדם אחר, ויתכן עוד כי אף עצם המכירה יכולה להתקיים רק אחרי שיצא הבעלים ידי חובתו.

[ד]. ידוע מי נולד ראשון: לפי הפירוש הראשון והשני אין נפקא מינה אם ידוע מי נולד ראשון. לפי הפירוש השלישי, אם ידוע מי נולד ראשון הרי הוא קדוש בוודאי והשני חולין בוודאי.

סימן ג [כה ע"א]

הקדמה

"אמר ליה רב עמרם לרב ששת: אמר על הבכור 'עם יציאת רובו עולה', עולה הוי או בכור הוי?".

מסבירה הגמרא את צדדי הספק:

לשון ראשונה	לשון שניה	לשון שלישית / נוסח
עולה הוי ⁵¹⁹ דכל	[עולה הוי] ⁵²³ שכן	רש"י
פורתא ופורתא דקא	קדושה חיילא ⁵²⁴	עולה הוי שכן כליל
נפיק הוא כליל או ⁵²⁰	עילויה ⁵²⁵ או דלמא	או ⁵²⁶ בכור הוי שכן
בכור הוי ⁵²¹ דכל	בכור הוי שכן קדושתו	קדושתו מרחם.
פורתא ופורתא דקא	מרחם.	
נפיק קאי ⁵²² במילתיה.		

מקורות הלשונות

מקורות לשון ראשונה: כת"י מודנה.

מקורות לשון ראשונה ולשון שניה: נוסח הדפוס. בראשונים: רגמ"ה. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119.

מקורות לשון שלישית: בראשונים: רש"י.

מקורות לשון שניה ולשון שלישית [בסדר הפוך]: בכתבי היד: מינכן.

מקורות נוספים: בכת"י וטיקן 120 קיימת טעות הדומות, וכתוב שם רק: "עולה הוי שכן קדושתו מרחם". נוסח זה יכל להוצר בטעות הדומות 'הוי שכן' – הוי שכן, מן הלשון השניה או השלישית. וכן יכל להוצר בטעות הדומות 'הוי' – הוי, מן כל אחת מהלשונות כאשר אחריה באה הלשון השניה או השלישית.

⁵¹⁹ עולה הוי. נוסף 'דעולה עדיפה': מו.

⁵²⁰ או. נוסף 'דלמא': מו, וכן משמע ברגמ"ה.

⁵²¹ הוי. 'עדיף': מו, וכן משמע ברגמ"ה.

⁵²² קאי. כן הוא בכתבי היד הרגילים וברגמ"ה. בדפוס חסרה התיבה ולפיכך הגיהו בדפוס ח' במילתיה הוא'. שטמ"ק הוסיף כמו בכתבי היד הרגילים 'קאי', ושטמ"ק ב שב ומחק את ההגהה ותיקן 'קא קאים' [- בניב ה'ירושלמי'], וכן נמצא בכת"י מודנה.

⁵²³ [עולה הוי]. על פי מ, ושאר המקורות סמכו על התיבות 'עולה הוי' שבפתיחת הלשון הראשונה.

⁵²⁴ קדושה חיילא. 'חיילא קדושה': מ. הנוסח הראשון נח יותר, ואף ברגמ"ה משמע שגרס כן.

⁵²⁵ עילויה. 'עליה': דפוס.

⁵²⁶ או. כך הוא ברש"י. בכתב היד [- כת"י מ]: 'אי'.

פירוש הלשונות

ביאור הסוגיה

הגמרא מנמקת את צדדי הספק: צד אחד שהוולד קדוש לעולה וצד שני שהוולד קדוש בבכורה. למען הבהירות, נסביר את הלשונות בסדר הפוך, מן הקל אל הכבד.

לשון שלישית: הגמרא מנמקת כי לכל אחד מן הקרבנות הנידונים - עולה ובכור - יש מעלה על פני חברו: עולה הינה כליל ובכור הינו קדוש מרחם. אף בשאר הש"ס רגילה הגמרא להביא כי בעולה יש מעלה בכך שהיא כליל ובבכור יש מעלה בכך שהינו קדוש מרחם.

לשון שניה: הגמרא מנמקת כי מצד אחד מסתבר לומר שחלה קדושת עולה מחמת 'שכן קדושה חיילא עילייה', ומצד שני מסתבר לומר שחלה קדושת בכור מחמת ש'קדושתו מרחם'. בפשטות כוונת הגמרא לומר כי קדושת עולה הינה קדושה שחלה על ידי הקדשת הבעלים, וקדושת בכור הינה קדושה שחלה מאליה. יש סברא לומר כי הקדשה בפעולה עדיפה ויש סברא לומר כי קדושה שמאליה עדיפה. כפירוש זה פירש במלאכת חושב ובדומה לכך בחידושי הגר"ס. אכן הביא במלאכת חושב כי רגמ"ה פירש בדרך אחרת, וזה לשון רגמ"ה: "עולה הוי שכן קדושה חמורה וחיילא עילייה או דלמא בכור הוי שכן קדוש מרחם משא"כ בשאר קדשים וחמור". הנה מוכח שפירש את הלשון השניה כלשון השלישית, ויתכן אף שגרס בלשון השניה בפירוש: 'שכן קדושה חמורה'. בספר עולת שלמה פירש מעצמו כדברי רגמ"ה למרות שלא הזכיר את דבריו.

לשון ראשונה: הגמרא מנמקת כי מצד אחד מסתבר לומר שחלה קדושת עולה מחמת 'דקא נפיק - הוי כליל', ומצד שני מסתבר לומר שחלה קדושת בכור מחמת 'דקא נפיק - קאי במילתיה'. נראה לכאורה כי הלשון הראשונה נקטה כי הסברא לומר שחלה קדושת עולה הינה כלשון השלישית - שבעולה יש מעלה שהינה כליל, ואילו הסברא לומר שחלה קדושת בכורה הינה כפשטות הלשון השניה - שקדושת הבכור חלה מאליה ואין הקדושה החדשה של העולה יכולה לבטלה.

בלשון הראשונה נוספו עוד תיבות לפני כל אחת מן הסברות: 'דכל פורתא ופורתא'. וכך אומרת לשון זו: "עולה הוי - דכל פורתא ופורתא דקא נפיק הוא כליל, או בכור הוי - דכל פורתא ופורתא דקא נפיק במילתיה הוא". על פי תיבות אלו יתכן לבאר את סברות הלשון הראשונה בדרך שונה: מצד אחד יש סברא לומר שחלה קדושת עולה מחמת שכל מעט שיוצא הרי מתאים לו שם עולה יותר מאשר שם בכור, שכן בעולה כל מעט ממנה קרב כליל, ואילו בבכור אין משמעות למקצתו אלא לכולו. מצד שני יש סברא לומר שחלה קדושת בכורה מחמת שכל מעט שיוצא הרי הוא עומד לקדושת בכורה שכן טבעו להוולד ולחול עליו קדושה זו, מה שאין כן קדושת עולה אינה נידונת כעומדת לחול עליו אלא כאשר יצא רובו אזי חלה עליו קדושת עולה בבת אחת⁵²⁷.

זמן חלות קדושת עולה ובכור

הביטוי 'כל פורתא ופורתא' אשר נמצא בלשון הראשונה משתייך לנידון הנמצא במפרשי הסוגיה לגבי זמן חלות קדושתם של עולה ובכור, ומוטל עלינו להכנס לנושא.

מוסכם כי קדושה חלה על בכור בשעה שיצא רובו או רוב ראשו, אולם נחלקו האמוראים (חולין סט ע"ב) בגדרה של קדושה זו: לדעת רב הונא הקדושה חלה למפרע משעת תחילת הלידה, לדעת ר' אבא הקדושה חלה מכאן ולהבא.

בספר עולת שלמה פירש את ביטוייה של הלשון הראשונה 'כל פורתא ופורתא' כשיטתו של רב הונא. דהיינו, קדושת הבכור מבקשת לחול למפרע על כל מעט ומעט בשעת יציאתו. בהתאם לכך ביאר בעל עולת שלמה כי גם האומר על עובר בהמה 'עם יציאת רובו - עולה', הרי בשעה שיצא רובו מתקדש הוא למפרע⁵²⁸. כעת ששתי הקדושות מבקשות לחול באותו זמן, הסתפק רב עמרם איזו קדושה חלה⁵²⁹.

⁵²⁷ אפשר גם לבאר את הסברא לגבי עולה כדרך השניה ואת הסברא לגבי בכור כדרך הראשונה.

⁵²⁸ בחלק החידושים נרחיב בדיני קדושת 'כל פורתא ופורתא'.

⁵²⁹ כדרך זו פירש בספר 'פירושים וחיידושים' את ספיקו של רב עמרם, אך לא ביאר את התיבות 'כל פורתא ופורתא'.

בספר נתיבות הקודש ביאר באופן שונה, ומסביר כי הביטוי 'כל פורתא ופורתא' מתפרש על החלק היוצא בשעה שיצא רוב ראשו של הוולד, ולדבריו הביטוי המזכר מתפרש גם כדעת רבה. הפירוש הנוכחי דחוק מאד, שכן מהביטוי 'כל פורתא ופורתא' משמע כי יש שלבים רבים של התקדשות ולא רגע אחד בלבד.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה מן הסברות השונות בצדדי הספק. אכן יש נפקא מינה בביטוי 'כל פורתא ופורתא' הנמצא בלשון הראשונה. ציינו כי בעל עולת שלמה פירש ביטוי זה על פי שיטת רב הונא הסובר כי בכור קדוש למפרע. אם כן, מן הלשון הראשונה עולה לכאורה כי יש לפסוק כרב הונא, ואילו מן הלשונות האחרות אין ראייה לדבר⁵³⁰.

להלכה, הרמב"ם (בכורות פ"ד הי"ד) פסק כשיטת רב הונא שהבכור קדוש למפרע, והרא"ש (חולין פרק ד סימן ד) פסק כרבה שהבכור אינו קדוש אלא מכאן ולהבא. בשלחן ערוך (יו"ד שיט ס"א) פסק כדעת הרמב"ם, אך הרמ"א שם הביא את דעת הרא"ש בשם 'יש אומרים'.

אם אכן הביטוי 'כל פורתא ופורתא' רומז לשיטת רב הונא שהבכור מתקדש למפרע משעת תחילת הלידה, תעלה בידינו מסקנה נוספת שהקדושה שלמפרע חלה רק על החלקים הנולדים ולא על שאר העובר. נקודה זו נתונה לוויכוח בספרי האחרונים: מהרש"א במסכת חולין (סט ע"ב) הוכיח מתחילת דברי תוס' שם שהקדושה שלמפרע חלה רק על החלקים הנולדים, ולעומתו רעק"א (בחיידושיו לשו"ע יו"ד סימן שיט) הוכיח מסוף דברי תוס' שהקדושה חלה למפרע על כל העובר⁵³¹.

⁵³⁰ אדרבה, תוס' בחולין סט ע"ב בסוף העמוד מצדדים כי מסוגייתנו יש ראייה נגד דעת רב הונא.

⁵³¹ אף בחידושיו לחולין הוכיח רעק"א כן, אלא שהוא עצמו צידד כדעת מהרש"א ולא כפי שהוכח מדברי תוס'. רעק"א היסס לחלוק בפירוש על רבותינו בעלי התוספות, אולם כמקור לשיטתו ניתן לציין את דברי הרמב"ם החולק על שיטת התוספות. תוספות נקטו כי לשיטת רב הונא שהקדושה חלה למפרע תקף ספקו של רב עמרם כלפי מקדיש עובר בשעת תחילת יציאתו, ולעומתם הרמב"ם פסק כרב הונא שהקדושה חלה למפרע מתחילת הלידה (בכורות פ"ד הי"ד), ובכל זאת ציטט את ספקו של רב עמרם לגבי בכור שהוקדש לעולה לשעה שיצא רוב ראשו (תמורה פ"ד הי"ב) – למרות שלכאורה כבר קדש לבכורה.

רעק"א טען שלסברת מהרש"א יש לדחות את דברי התוספות ולנקוט שמודה רב הונא במקדיש לעולה לפני יציאת הרוב שתחול קדושת עולה על החלק שבמעו הבהמה [שלא חלה עליו קדושה למפרע], וממילא תיפקע קדושת הבכור מכל הוולד. רעק"א בחידושיו לשו"ע הציג את המהלך כקושיה מן התוספות על סברת מהרש"א, ובחיידושיו לחולין הציג את המהלך כדחיה אפשרית לדברי התוספות. ניתן גם להציג את המהלך בצורה של ביאור לדברי הרמב"ם החולק על דברי התוספות. להרחבה נוספת ראה בספר עולת שלמה ובספר שפת אמת כאן.

סימן ד [כה ע"ב]

הקדמה

ר' יוחנן חידש: "הפריש חטאת מעוברת וילדה, רצה בה מתכפר, רצה בולדה מתכפר". פירשה הגמרא כי לדברי ר' יוחנן העובר נידון כדבר נפרד מן הבהמה הקדוש בקדושה עצמית, והמפריש בהמה מעוברת הרי הוא כמפריש שתי בהמות לאחריות. ר' אלעזר הקשה ממשנתנו שנאמר בה: "האומר... היא שלמים וולדה עולה - הרי זה וולד שלמים, דברי ר' מאיר". ביטוי של ר' מאיר 'הרי זה וולד שלמים' מלמד כי הוולד קדוש אגב האם ואין לו קדושה עצמית. תירץ רב טבלא על פי דברי רב הגורס 'הרי זה שלמים' במקום 'הרי זה וולד שלמים'.

ממשיכה הסוגיה:

--- טבלא בעמוד הבא ---

הערות הנוסח בסוף הכרך.

מקורות הנוסחים

מקורות נוסח ראשון: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, רגמ"ה, תוס' סנהדרין פ ע"ב, תוס' מנחות פ ע"א, תוס' אחרות שם [-שטמ"ק שם אות א], תלמיד ר"ת ב"ק מז ע"א [בשם ר"י ור"ת], ראב"ה סימן אלף כו בשמו ובשם אביו, ספר המכריע ערך סה, ר"ן חולין יט ע"א [בדפי הרי"ף]. בכתבי היד: כל כתבי היד שבידינו, כולל כת"י מודנה המייצג ענף נוסח נפרד [כת"י זה נקטע לאחר מספר תיבות מן הלשון הראשונה, וחבל].

מקורות נוסח שני: בראשונים: מלחמות ה' סוכה ה ע"א [בדפי הרי"ף], חידושי הרמב"ן חולין נח ע"א. שטמ"ק ב אות טו בשם 'כל הספרים ישנים של כתיבת יד', [לא הובא בשטמ"ק א].

נוסח ראשון

מיתבי האומר לשפחתו הרי" את שפחה וולדך בן חורין אם היתה עוברה וכתה לו אי אמרת בשלמא אם שיירו אינו משוייר עובר ירך אמוי משייה וכתה לו דהוה ליה כמשחרר הצי עבדו ומני רבי' היא דתניא ר' אומי' המשחרר הצי עבדו יצא לחירות גיטו וידו באין באחת אלא אי אמרת שיירו משוייר עובר לאו ירך אמו הוא אמאי וכתה לו והא תניא נראין דברים² שהעבד זוכה לקבל גט חבירו מיד רבו שאינו שלוי³ ולא⁴ מיד רבו שלוי⁵ אלא שמע מינה⁶ אם שיירו אינו משוייר

נוסח שני

מתקף לה רבא ממאי כו' אמר ליה רב המנונא כו', וא"א מתניתין כשהפריש בהמה ולבסוף נתעברה וכי קאמי רבי יוחנן שהפריש בהמה מעוברת דאם שיירו לולד משוייר, וא"א אפילו תימא מתניתין שהפריש בהמה מעוברת תנא דמתניתין סבר ולד קדשים במעי אימן הן קדושין וולד קאים בקדושתו דאימיה ור"י סבר ולד קדשים בהוייתן הן קדושין הואיל וכך אם שיירו משוייר. מיתבי האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד כו"ש משו שנאמר כו' שנאמר למאן אילימא [לרבנן] פשיטא הכי איתה דגט לנפשה הוא דוכיא ולולדא⁷ לא דהא שייריה, ועוד אי נמי זכי ליה הא לית ליה יד, ועוד אדרבא קרא קשיא להו לרבנן, אמר רבא שנאמר לרבי יוסי הגלילי אלמא לרבי יוסי הגלילי אם שיירו אינו משוייר, אמר לך ר"י בעלמא קא סבר ר"י הגלילי אם שיירו משוייר והכא אשכח ודרש כו'. מיתבי האומר לשפחתו הרי את שפחה כו', תיובתא דר"י תיובתא. נימא כתנאי תני דרא השוחט כו' ותניא איך כו' [מאי לאו בהא פליגי, דת"ק דקא משוי לעובר כאימיה סבר שיירו משוייר, ותנא בתרא דלא משוי לעובר כאימיה סבר שיירו אינו משוייר]. לא הני תנאי בהא פליגי כו' וא"א כו'.

הנוסח הרווח¹:

ותיובתא דרבי יוחנן ותיובתא דרבי יוחנן. לימא משיירו משוייר תנאי ר' היא ואנא דאמרי משוייר תנאי היא

כת"י ושיקן 120

אמ' לך ר' יוחנן הא מני תיובתא. לימא אם שיירו משוייר תנאי ר' היא ואנא דאמרי משוייר תנאי היא

נוסח רבינו תם²

ותיובתא דרבי יוחנן. לימא אם שיירו משוייר תנאי ר' היא ואנא דאמרי משוייר תנאי היא

דתניא האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד ולדה כמוה דברי רבי יוסי הגלילי וחכמים אומרים דבריו קיימין משום³ שנאמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה קרא מאי תלמודא לרבנן אמר רבא קרא⁴ לרבי יוסי הגלילי דקתני ולדה כמוה שנאמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה בזמן⁵ שהאשה לאדוניה ולדה לאדוניה אין האשה לאדוניה אין ולדה לאדוניה⁶.

הנוסח הרווח¹

מאי לאו בהא קמיפלגי² דרבי יוסי הגלילי לא קאמי אלא הגלילי סבר שיירו אינו משוייר ורבנן סברי אם שיירו משוייר.

ושיקן 120

ואפילו ר' יוסי הגלילי לא קאמי אלא משום דאמ' קרא האשה וילד' תה' לאדנ' אבל בעלמ' סביר' ליה כוות'.

אמר לך רבי יוחנן דכולי עלמא שיירו משוייר והכא היינו טעמא דאמר קרא האשה וילדיה תהיה לאדוניה.

הנוסח הרווח

אלא ודאי לימא¹ כי הני תנאי

ושיקן 120

לימא כתנאי

דתניא השוחט את החמטת ומצא בה בן ארבעה חי תני דרא אינה נאכלת אלא לזכרי כהונה ואינה נאכלת אלא ליום אחד² ואינה נאכלת אלא לפנים מן הקלעים ותניא איך נאכלת לכל אדם ונאכלת בכל מקום ונאכלת לעולם מאי לאו תנאי היא³

הנוסח הרווח / נוסח הר"ש¹

דתנא קמא סבר שיירו אינו משוייר ומר [י"ג] ותנא בתרא² סבר שיירו משוייר.

נוסח רש"י ותוס'²

דתנא קמא סבר שיירו משוייר ותנא בתרא סבר שיירו אינו משוייר.

ושיקן 120

מר³ סבר שיירו אינו משוייר ומר סבר שיירו משוייר.

אמר לך רבי יוחנן דכולי עלמא אם שיירו משוייר והני תנאי¹ בהא קמיפלגי² דמר סבר ולדי קדשים בהוייתן הן קדושים ומר סבר ולדי קדשים במעי אימן הן קדושים ואיבעית אימא לא קשיא³ כאן בשהקדישה ולבסוף נתעברה כאן בשנתעברה ולבסוף הקדישה.

המשך הסוגיה

מתקוף לה¹ רבא² ממאי דטעמא דרבי יוחנן דר' יוחנן דאדם³ מתכפר בשבח הקדש. אמר ליה רב המנונא רבי אלעזר תלמידיה דרבי יוחנן ויתיב קמיה⁴ דרבי יוחנן ולא אהדר ליה האי⁵ שינויא, ואת אמרת טעמא דר' יוחנן משום דאדם מתכפר בשבח הקדש.

פירוש הנוסחים⁵³²

החילוף הבולט בין הנוסחים הינו שינוי המבנה והסדר בסוגיה, אולם ישנם חילופים משמעותיים נוספים.

אלו הם חלקי סוגייתנו הדנה בדברי ר' יוחנן, לפי סדרם **בנוסח הראשון**: [א]. קושיית ר' אלעזר ממשנתנו, ותירוץ הקושיה. [ב]. קושיה מדין האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד". [ג]. נידון האם יש לשייך לענייננו את מחלוקת התנאים לגבי האומר לשפחתו: "הרי את שפחה וולדך בן חורין". [ד]. נידון האם יש לשייך לענייננו את מחלוקת הברייתות לגבי השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה ח. [ה]. וויכוח בין רבא לרב המנוגא האם יש דרך שונה לפרש את דברי ר' יוחנן.

בנוסח השני מופיעים אותם חלקים לסוגיה, אך בסדר שונה. הסדר בנוסח השני הינו: א ג ב ד ה. כלומר, הויכוח בין רבא לרב המנוגא {ה} מופיע פעמיים, פעם ראשונה מיד לאחר תירוצו של רב טבלא על קושיית ר' אלעזר ופעם שניה בסוף הסוגיה. והנידון על מחלוקת התנאים לגבי האומר לשפחתו: "הרי את שפחה וולדך בן חורין" {ג}, קודם לקושיה מדין האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד" {ב}.

כאמור, קיימים חילופים נוספים בין הנוסחים, ואלו העיקריים שבהם:

[א]. **בנוסח הראשון** מופיע תירוץ אחד בלבד על קושיית ר' אלעזר⁵³³, הלא הוא תירוצו של רב טבלא. **בנוסח השני** נוספו עוד שני תירוצים: התירוץ הראשון מעמיד את משנתנו לגבי מקדיש בהמה טרם שהתעברה, ולכן יש לוולדה דין 'ולד שלמים' ולא דין שלמים. התירוץ השני טוען כי מדובר במשנה במקדיש בהמה אחר שהתעברה - כהבנת המקשה, ואכן המשנה סותרת את דברי ר' יוחנן, אולם ר' יוחנן יכול לסבור שלא כמשנה, מכיוון שהנידון לגבי 'מפריש חטאת מעוברת' תלוי במחלוקת התנאים הידועה לגבי וולדות קדשים האם קדושים הם ממעי אימן [-מתחילת הריונם] או מהויתן [-משעת לידתם]⁵³⁴.

התירוצים החדשים לא נוספו בסמיכות לתירוצו של רב טבלא, אלא לאחר דברי רב טבלא הובא ויכוח של רבא ורב המנוגא, ורק לאחר הויכוח הובאו שני התירוצים הנוספים⁵³⁵.

יש להעיר כי שני התירוצים הנוספים הינם מחודשים. התירוץ הראשון העמיד את משנתנו לגבי מקדיש בהמה טרם שהתעברה. מתירוץ זה עולה כי אפשר להקדיש עובר עוד בטרם שנוצר במעי הבהמה, ואזי הקדושה חלה עליו כדין וולד ולא כקדושה עצמית⁵³⁶. התירוץ השני תלה את נידונו של ר' יוחנן לגבי מקדיש חטאת מעוברת בנידון הידוע לגבי וולדות קדשים האם קדושים הם ממעי אימן או מהווייתם, לומר שאם ולדי קדשים קדושים ממעי אימם הוולד קדוש אגב אמו ואם ולדי קדשים קדושים מהווייתם לא חלה עליו קדושת אמו אלא קדושה עצמית מפי המקדיש. תירוץ זה מחודש מכיוון שמפשטות כל הסוגיות נראה כי אין הנידונים תלויים זה בזה, אלא נידונו של ר' יוחנן נוגע לגבי מקדיש בהמה מעוברת והנידון השני נוגע לגבי מקדיש בהמה אחר כך התעברה⁵³⁷.

[ב]. בשלב השלישי שבנוסח הראשון [שהוא השלב השני שבנוסח השני] הובאה בסוגייתנו מחלוקת תנאים לגבי: "האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד". לדעת ר"י הגלילי ולדה כמוה, לדעת חכמים דברי האדון קיימים. בתחילה טוענת הסוגיה כי דברי ר' יוחנן תואמים רק לשיטת חכמים, שכן לדבריו 'עובר לאו ירך אמו', וממילא אין סיבה ששחרורה של האם ישפיע על הוולד. אכן, שבה הסוגיה

⁵³² דיון מפורט בסוגיה ובנוסחיה ראה אצל רוזנטל, ע' 333 - 339.

⁵³³ דברי רבי אלעזר ורב טבלא הוזכרו בהקדמה לסימן.

⁵³⁴ לתירוץ זה עולה כי ר' יוחנן פסק נגד משנתנו, ובכך משתייכת סוגייתנו למחלוקת הידועה האם ר' יוחנן פסק תמיד כסתם משנה.

⁵³⁵ בסעיף 'סוגיה הפוכה' ננסה לשער כיצד אירע שינוי הנוסחאות בסוגייתנו.

⁵³⁶ נראה כי גדר הדין הינו שאפשר להקדיש את הבהמה לגבי ולדה כמו מכירת דקל לפירותי, והדברים מחודשים מאד.

⁵³⁷ רק לשיטת בר פדא החולק על ר' יוחנן וסובר שהעובר טפל לאמו שייך לדון אף כשקדם העיבור להקדש האם קדושת האם חלה על הוולד לאלתר או רק בשעת לידתו. ראה מה שכתבנו בס"ד בדף יא ע"א אודות מחלוקת הראשונים בעניין.

רש"י לעיל יז ע"א השתמש במושג 'עובר ירך אמו' כלפי בהמה שהוקדשה ולבסוף נתעברה. ראה בחידושי הגר"ז שם שתמה על כך, ולאחר מכן דן ליישב.

ודוחה כי אפשר שגם ריה"ג סובר כר' יוחנן שעובר אינו טפל לאמו, ורק לעניין שפחה מחדש ריה"ג שהשחרור חל על הבן מכיוון שיש לכך לימוד מיוחד.

קיים הבדל בין הנוסחים באיזו צורה להציג את מחלוקת התנאים ואת התירוץ. **בנוסח הראשון** מתבטאת הגמרא 'לימא כתנאי', ודוחה כי אפשר שגם ריה"ג סובר כר' יוחנן. **בנוסח השני** מתבטאת הגמרא 'מיתבי' מדברי ריה"ג, ודוחה כי אפשר שריה"ג סובר כר' יוחנן.

טעון ביאור מדוע בנוסח השני מקשה הגמרא מדברי ריה"ג כאשר חכמים חולקים עליו ודבריהם מסייעים לר' יוחנן. נראה כי כך סברת הנוסח השני: אם ננקוט 'עובר לאו ירך אמו' ודאי שאין שחרורה של השפחה מועיל לולדה, ואם ננקוט 'עובר ירך אמו' יש לדון אם שחרורה של השפחה מועיל לולדה. אשר על כן, מדברי חכמים האומרים כי שחרורה של השפחה לא הועיל לולדה, אין ראייה לדעת ר' יוחנן, ואילו מדברי ריה"ג הסובר כי שחרורה של השפחה הועיל לולדה יש קושיה על דברי ר' יוחנן.

בכת"י וטיקן 120 קיים נוסח נוסף. בכת"י זה מציגה הגמרא את הנידון לגבי האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד", כתירוץ על הנידון לגבי האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד". בשלב הקודם [בנוסח הראשון] הקשתה הגמרא על ר' יוחנן מדברי הברייתא הסוברת כי האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד", הרי ולדה בן חורין, שכן מדין הברייתא עולה הכלל 'עובר ירך אמו'. בנוסח הדפוס ורוב כתבי היד מסיימת הגמרא את הנידון הראשון בתיבות: "ותיבתא דר' יוחנן תיבתא", ולאחר מכן פותחת 'לימא אם שיירו משייר תנאי היא' – מחלוקת התנאים לגבי האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד". לעומת זאת, בכת"י וטיקן 120 הגמרא מקשרת בין הנושאים בצורה זו: "ותיבתא דר' יוחנן, אמר לך ר' יוחנן הא מני ר' היא ואנא דאמרי כרבנן, דתניא...". כמו כן, בהמשכו של נוסח זה אין הגמרא מקשה כלל מדברי ריה"ג. נהפוך הוא – הגמרא טוענת כי בין לדברי חכמים ובין לדברי ריה"ג הסברא הפשוטה הינה 'עובר לאו ירך אמו' ושחרור השפחה אינו אמור להשפיע על הוולד, וריה"ג חלק רק לגבי שחרור שפחה מפני שהיה לו לימוד מיוחד, אך במקום אחר מודה ריה"ג כי 'עובר לאו ירך אמו'. בכך מצרפת הגמרא את דעתו של ריה"ג לדעתם של חכמים המסכימים לכללו של ר' יוחנן 'עובר לאו ירך אמו', כמשקל נגד לדעתו של רבי בברייתא הקודמת הסובר 'עובר ירך אמו'⁵³⁸.

נראה כי גירסת כת"י וטיקן 120 אינה מסורת קדמונית אלא הגהה מאת אחד הראשונים. שכן נחלקו הראשונים במספר מקומות אם להלכה עובר ירך אמו או לאו ירך אמו. הראשונים דנו אם מכך שחררה הגמרא 'תיבתא דר' יוחנן תיבתא' יש להוכיח כי להלכה עובר ירך אמו, למרות שיש בסוגייתנו תנאים הסוברים כר' יוחנן. דעת רבנו תם היא כי להלכה עובר לאו ירך אמו, ולפיכך סובר ר"ת כי יש להגיה קצת בסוגיה - למחוק את תיבת 'תיבתא' השניה, ולגרוס רק: 'תיבתא דר' יוחנן, לימא אם שיירו משייר תנאי היא', (ראה תוס' סנהדרין פ"ע"ב ד"ה 'עובר ירך אמו'). ליבי אומר לי כי גירסת כת"י וטיקן 120 - הנוגדת את שאר המקורות בראשונים ובכתבי היד - הינה הגהה מאת אחד הראשונים הסובר כר"ת, והגיה את הגמרא יותר מר"ת כדי ליישב היטב את גירסת הגמרא כשיטת ר"ת.

ההשערה מתבססת על העובדה שבכתב יד וטיקן 120 נמצאים שינויי נוסח רבים שאינם מקוריים לענף הנוסח הכללי שבכתב היד אלא הינם תיקוני נוסח על פי רש"י ותוס' ומקורות נוספים. ראה במבוא <> שהבאנו ראיות לדבר.

[ג]. בברייתא הנזכרת שנינו כך: "האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד - ולדה כמוה, דברי ר' יוסי הגלילי. וחכמים אומרים דבריו קיימין, משום שנאמר האשה וילדיה תהיה לאדוניה". הלימוד שבדברי חכמים אינו מתאים לשיטתם אלא לשיטתו של ריה"ג. **בנוסח הראשון** הגמרא מקשה זאת בקיצור: "קרא מאי תלמודא לרבנן". **בנוסח השני** הגמרא מאריכה בקושיות על הברייתא: קושיה ראשונה – דברי חכמים אינם צריכים לימוד אלא פשוטים הם מסברא, שכן האדון לא התכוון לשחרר את הוולד,

⁵³⁸ נעיר כי נוסח כת"י וטיקן 120 [- 21] הינו מנוגד לנוסח השני [- נוסח השטמ"ק]. לנוסח 21 פשוט לגמרא כי דברי חכמים מהווים מקור לשיטת ר' יוחנן 'עובר לאו ירך אמו', והגמרא מחדשת שאף ריה"ג מודה לעיקרון זה. לנוסח השטמ"ק פשוט לגמרא כי דברי חכמים אינם מהווים מקור לכלל 'עובר לאו ירך אמו', וקיים נידון סביב דברי ריה"ג. הנוסח הרווח עומד בתווך בין שתי הקצוות. לנוסח זה בעל ההוה אמינא סבר כי דברי חכמים מהווים מקור לשיטת ר' יוחנן 'עובר לאו ירך אמו', ודברי ריה"ג מהווים מקור לסבור 'עובר ירך אמו', ודוחה הגמרא כי יתכן שאף ריה"ג סובר 'עובר לאו ירך אמו' – כתירוץ הגמרא בנוסח השטמ"ק.

יתכן שהנוסח הרווח מודה שאפשר גם לדחות שדברי חכמים אינם מהווים מקור לכלל 'עובר לאו ירך אמו' [כדעת נוסח 21], אלא שנדרשה הסוגיה לתרץ את שיטת ר' יוחנן ולא את השיטות החולקות.

ואדרבה, ריה"ג הוא הצריך להביא מקור לדבריו. קושיה שניה – קשה כנ"ל שדברי חכמים פשוטים מסברא, מכח סברא נוספת שאי אפשר לזכות שטר שחרור לוולד שאין לו יד. קושיה שלישית – כקושיית הנוסח הראשון, אך בניסוח שונה: "אדרבה, קרא קשיא להו לרבנן".

[ד]. **בנוסח הראשון** הגמרא מאריכה בהסבר הלימוד מן הפסוק: "האשה וילדיה תהיה לאדוניה". **בנוסח השני** לא קיימת אריכות זו⁵³⁹.

[ה]. בשלב הרביעי שבנוסח הראשון שהינו השלב החמישי בנוסח השני הובאה בסוגייתנו מחלוקת ברייתות לגבי השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה חי. **בנוסח הראשון** פותחת הגמרא 'אלא לימא ודאי כי הני תנאי, או 'אלא ודאי לימא כי הני תנאי'. **בנוסח השני** פותחת הגמרא 'נימא כתנאי'. **בכת"י וטיקן 120** פותחת הגמרא 'לימא כתנאי'.

חילוף הגרסאות מובן יפה על פי המובא למעלה בחילוף ב. **הנוסח הראשון** גרס כבר 'לימא כתנאי' – 'לימא אם שירו משויר תנאי היא'. לאחר שנדחה ה'לימא כתנאי' הראשון, מביאה הגמרא 'לימא ודאי כי הני תנאי'. לעומת זאת **בנוסח השני** וכן **בכת"י וטיקן 120** לא גרסה הגמרא עדיין 'לימא כתנאי', ולכן פותחת היא כעת 'לימא/נימא כתנאי'.

[ו]. הזכרה בסוגייתנו מחלוקת ברייתות לגבי השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה חי. לפי הברייתא הראשונה הוולד נאכל כדין חטאת, לפי הברייתא השניה הוולד נאכל כחולין. ב'הוה אמינא' רצתה הגמרא לומר שנחלקו הברייתות בדיון 'שירו משויר'. במסקנה דחתה הגמרא כי אפשר לבאר את המחלוקת באופנים אחרים. **בנוסח הראשון** הובא כי התירוצים נאמרו בכדי ליישב כי שתי הברייתות סוברת כר' יוחנן שאם 'שירו משויר'. **בנוסח השני** לא התפרש כאיזה צד סובר התרצן, ויתכן לבאר כי התירוצים נאמרו לפי הדעה החולקת על ר' יוחנן וסוברת 'שירו אינו משויר'. העניין שייך לנידון שיוצג בסעיף 'גרסאות הראשונים לגבי השוחט חטאת ומצא בה בן ארבעה חי', וכבר ביררנו את משמעות הנוסחים השונים בסוגיה המקבילה בפרק א (סימן לה).

האם הנוסח השני שייך ללשון ה'ירושלמית'?

אין מקור מפורש לומר שהנוסח השני הינו ממהדורת 'הלשון הירושלמית', שכן לא מצאנוהו כנוסח 'לישנא אחרינא' אלא כנוסח כתבי היד שעמדו לפני השטמ"ק ועוד ראשונים. אכן יש בנוסח השני ביטויים המתאימים ללשון הירושלמית. ביטוי אחד הינו 'קאים' במקום 'קאי'. ביטוי זה הוזכר שלושה פעמים בלשון השניה בסוגיה לעיל ט ע"ב – י ע"א. הביטוי נמצא מפוזר ברחבי הש"ס אך בעיקר במסכת נזיר שהינה מהמסכתות המשונות. בכל הש"ס מלבד נזיר למעלה מ-95% מן המקומות כתוב 'קאי', ואילו במסכת נזיר ברוב הפעמים כתוב 'קאים'. ביטוי שני הינו 'הואיל וכך'. ביטוי זה הוזכר בלשון השניה שבעמוד הבא (סימן ה). בשאר הש"ס נמצא הביטוי רק במסכת כריתות [שלושה פעמים] ובמסכת הוריות [פעם אחת]. מסכת כריתות הינה בניב ה'ירושלמי', ואף למסכת הוריות יש סגנון ייחודי⁵⁴⁰. אגב, אף במסכתות כריתות והוריות מצוי הביטוי הנפוץ בשאר הש"ס 'הלכך', ומצוי הוא יותר מן הביטוי 'הואיל וכך'.

גרסאות הראשונים בסדר הסוגיה

במקורות הנוסחים ציינו לנוסחאות הראשונים. לגבי רוב הראשונים סמכנו כדרכנו על הלומד שיעיין בדבריהם וימצא כפי שציינו. לגבי הרמב"ן והר"ן נחוץ לפרט יותר.

⁵³⁹ ידידי הרב אהרן גבאי הציע כי ייתכן שהאריכות אינה מדברי רבא אלא סיום לשון הברייתא. בנוסח הרווח הגמרא סידרה את דברי רבא כהערת ביאור בתוך הברייתא [כנפוץ בש"ס], ואילו בנוסח השני שההערה התארכה על ידי מספר קושיות כבר לא היה אפשר להכניס את ההערה לתוך הברייתא ולפיכך הוצבה ההערה לאחר הברייתא. אם נכונים הדברים אפשר שאריכות ההסבר הייתה קיימת בנוסח השני בסיום הברייתא לפני ההערה אלא שקוצרה על ידי ה"וכו" שכתב רא"פ בסוף הברייתא, או על ידי טה"ד 'לאדוניה - לאדוניה' מסיום הפסוק לסיום הברייתא.

⁵⁴⁰ מבדיקה אקראית נראה שיש קשר מיוחד בין לשון הוריות ללשון כריתות, והעניין דורש בדיקה מקיפה. אגב, יש לציון כי למסכת הוריות קיימת מהדורה שונה מהנוסח הרווח, המהדורה השונה נמצאת בכת"י פריז והוצאה לאור על ידי הג"ר בצלאל דבליצקי. בהקדמה למהדורתו הוכיח הרב דבליצקי כי נוסח כת"י פריז הוא הינו הנוסח המובא בראשונים בשם 'ספרד'. מבדיקה אקראית נראה כי הנוסח השונה שווה בסגנונו לשאר הש"ס ואינו בסגנון הייחודי של הנוסח הרווח, ואף נקודה זו דורשת בדיקה מעמיקה.

במלחמות ה' לרמב"ן סוכה דף ה ע"א [בדפי הרי"ף] ציטט את סוגייתנו כך: "... במס' תמורה בפ' כיצד מערימין א"ר יוחנן הפריש חטאת מעוברת וילדה רצה בה מתכפר רצה בולדה מתכפר ומפרשינן טעמיה דר' יוחנן משום דאם שיירו משויר וכו' ואותבינא עלה ואסיקנא תיובתא ...". הלומד את הדברים במקורם יראה כי עיקר ציטוטו של הרמב"ן מכוון כלפי טענתו של רב המנונא לרבא, המוכיחה כי אכן טעמו של ר' יוחנן משום 'שיירו משויר' ולא משום 'אדם מתכפר בשבח הקדש'. מסדר הציטוט ברמב"ן נראה ברור כי גרס כלשון השניה שהוויכוח בין רבא לרב המנונא קודם לתיובתא שעל דברי ר' יוחנן.

מדברי הרמב"ן במסכת חולין נח ע"א מוכח כי שני הנידונים של 'האומר לשפחתו' גרס הרמב"ן כנוסח השני המקדים את הנידון של שחרור האם בפני עצמה לנידון של שחרור הוולד בפני עצמו. עולה כי הרמב"ן גרס בסדר הסוגיה כגירסת השטמ"ק.

מאידך, הרמב"ן בחולין שם ציטט מסוגייתנו את התיבות 'לימא שיירו משויר תנאי היא' הנמצאות רק בלשון הראשונה. יתכן לומר שהרמב"ן גרס כלשון השניה, ואת התיבות הנזכרות ציטט מדברי הראשונים שקדמוהו כגון רבינו תם אשר הרמב"ן מתייחס שם לשיטתו.

את הר"ן מנינו בין מקורות הלשון הראשונה אך ורק מחמת שציטט את התיבות 'לימא שיירו משויר תנאי היא'. על פי האמור בבירור גירסת הרמב"ן ניתן לדחות שהר"ן גרס כלשון השניה, ואת הציטוט הנזכר העתיק מקודמיו.

גרסאות הראשונים לגבי השוחט חטאת ומצא בה בן ארבעה חי

סוגייתנו מצטטת שתי ברייתות החולקות זו על זו בעניין השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה חי. לפי הברייתא הראשונה הוולד נאכל כדין חטאת, לפי הברייתא השניה הוולד נאכל כחולין. ב'הוא אמינא' רצתה הגמרא לומר שנחלקו הברייתות בדיון 'שיירו משויר'. דהיינו, הנידון לגבי דין העובר הנמצא תלוי בנידון הקיים לגבי אפשרות הקדשת בהמה מעוברת בלא ולדה. ישנם חילופי גרסאות מיהו התנא הסובר 'שיירו משויר' ומיהו התנא הסובר 'שיירו אינו משויר'. יש הגורסים כי הברייתא הראשונה סוברת 'שיירו משויר' והברייתא השניה סוברת 'שיירו אינו משויר', ויש הגורסים להיפך.

הר"ש והרא"ש במסכת פרה (פ"ב מ"א) סוברים כגירסה הראשונה, רש"י ותוס' בסוגייתנו סוברים כגירסה השניה⁵⁴¹, רגמ"ה בסוגייתנו הביא את שתי הדעות⁵⁴².

נוסח הדפוס [כולל דפו"ר] ורוב כתבי היד הינו כגירסה הראשונה⁵⁴³, אכן סגנון הגמרא אינו נראה 'טבעי', שכן במקורות אלו נאמר: "מאי לאו תנאי [היא], דתנא קמא סבר שיירו אינו משויר, ומר סבר שיירו משויר". נראה כי יש כאן הרכבה בין שתי נוסחאות – נוסח אחד הגורס 'דתנא קמא סבר ... ותנא בתרא סבר ...', ונוסח שני הגורס 'דמר סבר ... ומר סבר ...'. ואכן מצאנו מקורות לשתי הנוסחאות: בדפוס ונציה רפט הגירסה היא 'דתנא קמא סבר ... ותנא בתרא סבר ...'⁵⁴⁴, ובכת"י וטיקן 120 הגירסה היא 'דמר סבר ... ומר סבר ...'. את הגירסה האחרונה ניתן לבאר בין כרש"י וסיעתו ובין כר"ש וסיעתו⁵⁴⁵.

שטמ"ק א הגיה בגמרא כנוסח רש"י ותוס', והחליף את הביטויים 'משויר' – 'אינו משויר'. להגהתו עולה הנוסח: "דתנא קמא סבר שיירו משויר, ומר סבר שיירו אינו משויר", אולם ייתכן שבמקור הנוסח היה המשפט כתוב בסגנון אחיד 'דתנא קמא סבר ... ותנא בתרא סבר ...', או 'דמר סבר ... ומר סבר ...', אלא שרב"א לא נדרש לציין כאן הגהה שאינה משמעותית להבנת הסוגיה.

שטמ"ק ב הגיה במספר שלבים. בשלב ראשון כנראה העתיק את הגהת רב"א. לאחר מכן הגיה והעתיק נוסח מקביל בצורה מוארכת: "מאי לאו בהא פליגי, דת"ק דקא משוי לעובר כאימיה סבר שיירו משויר,

⁵⁴¹ תוס' הזכירו את הגירסה השניה ומיאנו בה.

⁵⁴² רגמ"ה ציין את הדעה השניה בשם 'איכא דאמרי איפכא', ואין לדעת אם כוונתו לשתי גרסאות או לשני פירושים. ביאורו של רגמ"ה לדחיית הגמרא מהווה המשך לנוסח 'איכא דאמרי'.

⁵⁴³ ולכן הבאנוה ראשונה.

⁵⁴⁴ ציין בש"ס 'עוז והדר'. כנוסח זה משמע בתוס' [אם כי תוס' עצמם דוחים את נוסח הר"ש], וכן ברגמ"ה בפירושו [או בנוסח] הראשון.

⁵⁴⁵ מובן כי הנוסחים שבשני המקורות חשודים להוות הגהות מסברא ולא העתקות מנוסחים מקוריים.

ותנא בתרא דלא משוי לעובר כאימיה סבר שיירו אינו משוייר⁵⁴⁶. בנוסף, ציטט בשם 'ס"א' גירסה זהה לנוסח ונציה רפט, וייתכן ש'ס"א' אינם אלא דפוס ונציה רפט.

לסוגייתנו יש מקבילה בדף יא עמוד א, אף שם דנה הגמרא במחלוקת הברייתות, ואף שם יש חילוף נוסחאות בהתאמה לחילוף שכאן. הסימן הנוכחי התארך דיו, ולפיכך נפנה את הלומד לעיין בפרק א סימן ? שם השתדלנו לברר כשמלה את שיטות הראשונים והאחרונים בפשר סוגייתנו ונוסחיה.

נפקא מינה בין הנוסחים

עובר ירך אמו

כידוע, נחלקו הראשונים במספר מקומות האם להלכה עובר נידון כירך אמו או לאו. חילופי הנוסחאות בסוגייתנו תופסים מקום נכבד בדיון זה. נוסח רבינו תם – המוחק את תיבת 'תיובתא' השניה – נועד בפירוש להגן מחמת הנוסח הרווח הגורס 'תיובתא דר' יוחנן תיובתא' ולתת מקום לפסוק כר' יוחנן, ואף נוסח כת"ו וטיקן 120 נראה כמיועד להמשיך את דרכו של רבנו תם ולצדד לפסוק שעובר אינו כירך אמו.

בנוסח הרווח משמע בפשטות כי אין הלכה כר' יוחנן: "ותיובתא דר' יוחנן תיובתא", אם כי יש מן הראשונים שפסקו 'עובר לאו ירך אמו' אף שגרסו כנוסח זה (ראה תוס' סנהדרין פ ע"ב ועוד).

בנוסח השני [נוסח השטמ"ק] משמע בצורה מובהקת יותר כי אין הלכה כר' יוחנן, ומשמעות זו חוזרת על עצמה פעמיים:

- א. לגבי האומר לשפחתו 'הרי את בת חורין וולדך עבד', לנוסח הראשון חכמים סוברים כר' יוחנן ואילו לנוסח השני אין הוכחה משיטת חכמים.
- ב. לגבי מחלוקת הברייתות בעניין השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה חי, הנוסח הראשון דחה: "אמר לך רבי יוחנן דכולי עלמא אם שיירו משוייר", ואילו הנוסח השני דחה: "לא הני תנאי בהא פליגי", בצורה הנותנת מקום להבין כי ניתן להעמיד את הברייתות שלא כדעת ר' יוחנן. ראה בפירוט בפרק א סימן ? האם ניתן להוכיח שלפחות אחת מן הברייתות סוברת כר' יוחנן.

סוגיה הפוכה

דבר פלא בסוגיה. נמצאות לפנינו שתי מהדורות לסוגיה, וכל מהדורה הינה כבבואה הפוכה לחברתה. למעלה חילקנו את הסוגיה [בנוסח הראשון] לחמשה חלקים: [א]. קושיית ר' אלעזר ממשנתנו, ותירוץ הקושיה. [ב]. קושיה מדין האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד". [ג]. נידון האם יש לשייך לנידונו את מחלוקת התנאים לגבי האומר לשפחתו: "הרי את שפחה וולדך בן חורין". [ד]. נידון האם יש לשייך לדברי ר' יוחנן את מחלוקת הברייתות לגבי השוחט את החטאת ומצא בה בן ארבעה חי. [ה]. ויכוח בין רבא לרב המנונא האם יש דרך שונה לפרש את דברי ר' יוחנן.

בנוסח השני, משלב ב והלאה, מופיעים חלקי הסוגיה בסדר הפוך: [ה]. הוויכוח בין רבא לרב המנונא. [ד]. שני התירוצים שנאמרו בחלק ד מופיעים כאן [בסדר הפוך!] בהקשר שונה כהמשך לחלק א. [ג]. האומר לשפחתו: "הרי את שפחה וולדך בן חורין". [ב]. קושיה מדין האומר לשפחתו: "הרי את בת חורין וולדך עבד". אחר כך ממשיכה הסוגיה להביא את שלב ד ושלב ה בדומה לשלבים המקבילים בנוסח הראשון.

בעמוד הבא תרשים להמחשת העניין, מימין הנוסח המקובל ומשמאל נוסח השטמ"ק.

אם מותר להניח כי הנוסח השני נוצר על ידי היפוכו של הנוסח הראשון יפתרו מספר תמיהות שהערנו עליהן למעלה: יובן כיצד נוצר בין עדי הנוסח שינוי מפליג במבנה ותוכן הסוגיה, יובן מדוע התירוצים שנוספו בנוסח השני על קושיית ר' אלעזר הובאו רק אחרי דברי רבא ורב המנונא, ויובן כיצד הובאו בזה תירוצים שאינם מסתברים.

⁵⁴⁶ נראה שאיכא דאמרי' של רגמ"ה גרסו כנוסח המורחב, שכן בהסברו של רגמ"ה לנוסח 'איכא דאמרי' משתמש רגמ"ה בביטויים "דמשוי ליה דינו כאמו" וכדומה. מסתבר שהנוסח המורחב הוא חלק מהנוסח השני לסוגיה, שכן הנוסח המורחב צוטט על ידי שטמ"ק ב, ושם כתוב כי כל הספרים ישנים של כתיבת יד גורסים כנוסח השני. אם כן, קיימת אפשרות שרגמ"ה ראה את הנוסח השני בשלמותו כנוסח שטמ"ק ב, ובחר לצטט משם 'איכא דאמרי' רק את המשפט הנידון כעת.

הלומד וודאי הבחין כי אין כאן היפוך מושלם: בנוסח השני קיים כל החלק האחרון של הסוגיה {ד ה} במקביל לנוסח הראשון. בנוסף, בחלק האמצעי שבנוסח זה אשר הצגנוהו כבבואה הפוכה לנוסח הראשון חסר אחד מחלקי הסוגיה – לימא כתנאי 'השוחט את החטאת' {ד-1}.

למרות שאין כאן היפוך מושלם, נראה כי עדיין אין לשלול את האפשרות שהנוסח השני נוצר על ידי היפוך בלתי מושלם של הנוסח הראשון⁵⁴⁷.

נעיר כי שלב ה- [הויכוח בין רבא לרב המנונא] כפול בנוסח השני ומופיע בו פעמיים. נראה כי במקור הנוסח השני הופיע הוויכוח רק בראשון מבין שני המופעים, והמופע השני הינו השפעה מן הנוסח הראשון. לחילופין יתכן גם שבמקור הנוסח השני הופיע הוויכוח רק בשני מבין שני המופעים, והמופע הראשון הינו שרבוש שלא במקומו. אם נכונה ההשערה האחרונה בטלה ההשערה שלמעלה בדבר היפוך הסוגיה, ואף יובן בדרך אחרת כיצד הורחקו תירוצי הנוסח השני על קושיית ר' אלעזר ממקומם המתאים בסמיכות לדברי ר' אלעזר ורב טבלא, שכן המפריד ביניהם אינו אלא שרבוש מוטעה של דברי רבא ורב המנונא.

א – קושיית ר' אלעזר ותירוץ רב טבלא

<p>ה – ויכוח רבא ורב המנונא</p> <p>3ד – דחיה שתלוי האם קדם ההקדש לעיבור או קדם העיבור להקדש</p> <p>2ד – דחיה שתלוי בהוייתן / במעי אימן</p> <p>ג – "הרי את שפחה וולדך בן חורין"</p> <p>ב – "הרי את בת חורין וולדך עבד"</p> <hr/> <p>1ד – לימא כתנאי – השוחט את החטאת</p> <p>2ד – דחיה שתלוי בהוייתן / במעי אימן</p> <p>3ד – דחיה שתלוי האם קדם ההקדש לעיבור או קדם העיבור להקדש</p> <p>ה – ויכוח רבא ורב המנונא</p>	<p>ב – "הרי את בת חורין וולדך עבד"</p> <p>ג – "הרי את שפחה וולדך בן חורין"</p> <p>1ד – לימא כתנאי – השוחט את החטאת</p> <p>2ד – דחיה שתלוי בהוייתן / במעי אימן</p> <p>3ד – דחיה שתלוי האם קדם ההקדש לעיבור או קדם העיבור להקדש</p> <p>ה – ויכוח רבא ורב המנונא</p>
--	---

⁵⁴⁷ היפוך סדר האברים כפי שבסוגיה זו הוא תופעה נדירה. ר' יואב רוזנטל, המומחה לנוסחאות התלמוד, כתב לי שאף הוא סבור שהתופעה הבסיסית כאן היא היפוך סדר האברים בסוגיה, ואף שבהחלט מצויה בש"ס תופעה של חילופי סדר מסוגים שונים, הוא אינו מכיר היפוך סדר נוסף מסוג זה שכאן.

סימן ה [כו ע"א]

הקדמה

במשנתנו שנינו: "הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים - הרי זו תמורת עולה, דברי רבי מאיר. אמר רבי יוסי: אם לכן נתכין תחלה, הואיל ואי אפשר לקרות ב' שמות כאחת - דבריו קיימים. ואם משאמר תמורת עולה נמלך ואמר תמורת שלמים - הרי זו תמורת עולה". ר' יצחק בר יוסף חידש בשם ר' יוחנן כי באומר 'תחול זו ואחר כך תחול זו', הרי לדברי הכל חל רק דיבורו הראשון. ובאומר 'לא תחול זו אא"כ חלתה זו', לדברי הכל חלות שתי הקדושות. ומחלוקת התנאים נאמרה רק באופן המובא במשנתנו, הלא הוא באומר "הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים".

הגמרא ממשיכה ומבארת את דברי ר' מאיר ור' יוסי לפי שיטת ר' יוחנן:

--- ראה בעמוד הבא ---

מקורות הלשוניות

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס', פירוש המשניות לרמב"ם. בכתבי היד: כל כתבי היד. [ראה בגוף הסימן לגבי הלשון הנוספת בכת"י מינכן].

מקורות לשון שניה: בראשונים: תשובות רבינו מיימון סימן ה. [מעניין שהרמב"ם לא גרס כאביו, ואפשר ששניהם גרסו את שתי הלשונות אלא שכל אחד ציטט לשון שונה].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ג.

לשון ראשונה

ר' מאיר⁵⁴⁸ סבר מדהוה ליה למימר תמורת עולה ושלמים ואמר תמורת עולה תמורת שלמים הויא ליה⁵⁴⁹ כאומר תחול זו ואח"כ תחול זו ותפוס לשון ראשון⁵⁵⁰, ורבי יוסי סבר⁵⁵¹ אי אמר⁵⁵² תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל.

לשון שניה

[דר' מאיר סבר האי גברא דאמר⁵⁵³ תמורת עולה תמורת שלמים]⁵⁵⁴ מיהדר קא הדר ביה מתמורת עולה לתמורת שלמים והואיל וכך תפוס תחלת דבריו תמורת עולה. ור' יוסי סבר הדין גברא הוא דקא טעי דסבר אי לאו אמינא תמורה (של) [על]⁵⁵⁵ עולה [ו]על⁵⁵⁶ שלמים לא תפסה תמורה דתרווייהו ומשום הכי הוא דאמר תמורת עולה (ו)תמורת⁵⁵⁷ שלמים. אלא בדין הוא דתמורת עולה ושלמים בעי דנימא⁵⁵⁸ והואיל וכך⁵⁵⁹ בדקינן ליה אי אמר מיהדר הוא דאהדרי בי תפוס לשון ראשון ואי אמר לתמורת שניהם דבריו קיימין⁵⁶⁰. והתניא⁵⁶¹ הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים הכל⁵⁶² תמורת עולה דברי ר"מ והכמים אומרים תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי הציה תמורת עולה ובדמי הציה תמורת שלמים ר' יוסי אומר יבדק אם אמר לכך נתכוונתי אלא שלא הייתי יכול לקרות (שני)⁵⁶³ שמות כאחד דבריו קיימין אם אמר משקריתי שם לראשון חזרתי וקריתי שם לשני אין דבריו האחרונים כלום. ר' יוסי היינו רבנן

כולה ר' יוסי קתני לה. ל"א: הא קמ"ל (דאמ')
[דמאן]⁵⁶⁴ הכמים ר' יוסי.

⁵⁴⁸ ר' מאיר. "ור' מאיר": דפו"ר. "דר' מאיר": דפו"ח.

⁵⁴⁹ הויא ליה. 'הוה': מ.

⁵⁵⁰ ואח"כ... ראשון. חסר: דפו"ר. בדפו"ח השלימו רק "ואח"כ תחול זו", ואכן תיבות אלו יכולות להשמט בטה"ד. ורבי יוסי סבר. "ורבי יוסי א'מר לך קסבר": מ.

⁵⁵¹ אי אמר. על פי הדפוס ורגמ"ה. 'אי אמינא': רש"י. בכת"י מינכן קיימות נוסחאות שונות, ראה פירוט בגוף הסימן.

⁵⁵³ האי גברא דאמר. 'מדאיתבעי ליה למימר': תשובת רבינו מיימון. בתשובה שם מועתקת פיסקה שלימה מן הגמרא [עד והתניא]. ציטטנו רק את השינויים החשובים, שכן לא ניתן לדעת אם ציטט מהנוסח שלפניו במדויק או בעיבוד לשון כדרך הראשונים.

⁵⁵⁴ השלמה על פי רש"י.

⁵⁵⁵ תיקון בגליון שטמ"ק ב. הנוסח המקורי בשטמ"ק ב הינו 'תמורת' במקום תמורה, ואף נוסח זה תוקן בגליון כתה"י. כעין התיקון מופיע בנוסח שבתשובת רבינו מיימון: "תמורה על עולה תמורה על שלמים".

⁵⁵⁶ תיקון בתוך כת"י ב כנ"ל.

⁵⁵⁷ התיקון על פי תשובת רבינו מיימון, וכצ"ל.

⁵⁵⁸ דנימא. בתשובת רבינו מיימון: 'למימר'.

⁵⁵⁹ וכן. 'וכך': רבינו מיימון.

⁵⁶⁰ רבינו מיימון סיים: "והלכה כר' יוסי", ולא ברור בהמשך דבריו האם התיבות הנזכרות הינן מדבריו או מגירסתו בגמרא.

⁵⁶¹ והתניא. פירש רש"י: "והתניא – בניחותא, דפלוגתיהו בהכי".

⁵⁶² הכל. בגליון שטמ"ק ב תוקן 'הרי זו'.

⁵⁶³ שני. בגליון כת"י ב תיקן 'שתי'.

⁵⁶⁴ תיקון בכת"י ב, כתב על גבי כתב.

פירוש הלשונויות

עיקר הסוגיה

הגמרא מבארת [לפי שיטת ר' יוחנן] את מחלוקתם של ר' מאיר ור' יוסי לגבי האומר 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים': ר' מאיר סובר כי מכיוון שלא אמר הממיר 'תמורת עולה שלמים', אלא 'תמורת עולה תמורת שלמים', מוכח כי אין כוונתו שיחולו שתי הקדושות יחד. בשל כך פסק ר' מאיר כי חלה תמורת עולה בלבד. ר' יוסי סובר כי הממיר התכוון שיחולו שתי הקדושות יחד, ונמנע הממיר מלומר 'תמורת עולה תמורת שלמים', מחמת שרצה שתחול קדושת עולה שלמה וקדושת שלמים שלמה, ולא שתחול מכל מין רק חצי קדושה.

החילופים בין הלשונויות

קיימים מספר חילופים בין הלשונויות, ואלו העיקריים שבהם:

[א]. הסבר דברי ר' מאיר: האומר 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים', לדעת ר' מאיר חלה רק תמורת עולה. **בלשון הראשונה** נאמר כי לדעת ר' מאיר דנים את הממיר כאומר תחול תמורת עולה ואחר כך תחול תמורת שלמים. **בלשון השניה** נאמר כי לדעת ר' מאיר הממיר חזר בו בתוך דבריו, בתחילה התכוון לתמורת עולה ואחר כך התכוון לתמורת שלמים. על כן חל רק דיבורו הראשון – תמורת עולה⁵⁶⁵.

סוגייתנו מופיעה אף במסכת זבחים (ל ע"ב), ושם מפורש כלשון השניה: "רבי מאיר סבר, מדהוה ליה למימר תמורת עולה ושלמים ואמר תמורת עולה תמורת שלמים, שמע מינה מיהדר קא הדר ביה".

[ב]. הסבר דברי ר' יוסי: הממיר נקט 'הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים', ולא 'הרי זו תמורת עולה ושלמים'. לדעת ר' יוסי נקט כך הממיר בכדי שתחול קדושה שלמה מכל סוג קדושה, ולא רק חצי קדושה. מה ההבדל בין שתי קדושות לבין שתי חצאי קדושות? **בלשון הראשונה** נאמר כי אם יחולו שתי חצאי קדושות לא ניתן להקריב את התמורה, והממיר סבור כי אם יחיל שתי קדושות שלמות כן יתאפשר להקריב את התמורה. [אכן האמת היא שבין כה וכה אי אפשר להקריב את התמורה]. **בלשון השניה** נאמר כי הממיר סבור [בטעות] שאם יחיל שתי חצאי קדושות לא יחולו הקדושות כלל, ולפיכך מחיל שתי קדושות שלמות.

סוגייתנו מופיעה גם במסכת זבחים, ושם נאמר בסגנון שלישי המתאים לשתי הלשונויות: "ור' יוסי - אי אמר תמורת עולה ושלמים, הוה אמינא פלגא תמורת עולה ופלגא תמורת שלמים. להכי אמר תמורת עולה תמורת שלמים, למימרא דכולה עולה וכולה שלמים הויא". רש"י שם נקט כלשון הראשונה בסוגייתנו.

[ג]. המשך הסוגיה: **בלשון השניה** קיים המשך לסוגיה. שם הובא כי לשיטת ר' יוסי עדיין קיימת הטענה מפני מה לא נקט הממיר 'הרי זו תמורת עולה ושלמים', וזהו הטעם לדינו של ר' יוסי במשנה המצריך לבדוק שמא הממיר התכוון לחזור בו. בנוסף הביאה הגמרא ראייה מברייטא שהובאה בה דברי ר' מאיר, דברי חכמים ודברי ר' יוסי. הברייטא זהה למדי לדברי ר' מאיר ור' יוסי במשנתנו, ולא ברור מה הסיקה הגמרא מתוך הברייטא.

לבסוף דנה הגמרא בפירוש הברייטא עצמה שהוזכרו בה דברי חכמים ולאחריהם דברי ר' יוסי, בשעה שדברי ר' יוסי תואמים לדברי חכמים. הגמרא תירצה זאת בשתי לשונות: לשון ראשונה – 'כולה ר' יוסי קתני לה'. לשון שניה – 'הא קמ"ל דמאן חכמים ר' יוסי'. כמדומה שדווקא הלשון השניה מתאימה לסגנון הרגיל בש"ס. ראה מקבילות - יבמות יד ע"ב, סז ע"ב, חולין קלז ע"א, ואף בהמשך סוגייתנו.

הסוגיה הבאה

לאחר הסוגיה הנוכחית מצוטטת ברייתא המוסרת מחלוקת נוספת בין ר' מאיר לחכמים לגבי האומר 'בהמה זו חציה תמורת עולה וחציה תמורת שלמים'. בנוסח הרווח מובאת הברייטא בשם 'תנו רבנן', אולם שטמ"ק ב ציין כי בספרים אחרים הברייטא מובאת בשם 'תניא אידך'. נראה כי נוסח 'ספרים

⁵⁶⁵ מתגובתו של ר' יוסי לר' מאיר משמע קצת כלשון השניה. שכן ר' יוסי במשנתנו מגיב על חומרתו של ר' מאיר ומחלק בין מקרה שהתכוון הממיר להחיל את שתי הקדושות ובין מקרה שהתכוון להחיל תמורת עולה ונמלך להחיל תמורת שלמים. משמע כי ר' מאיר סובר שבכל אופן הרי הממיר נידון כנמלך.

אחרים' תואם לנוסח 'לישנא אחרינא' שבסוגייתנו. שכן, רק לאחר שצוטטה בסוגייתנו – בלישנא אחרינא - ברייתא אחת, שייך לצטט את הברייתא הבאה בשם 'תניא אידך'.

מהנוסח 'תניא אידך' מוכח ש'לישנא אחרינא' צוטטו שתי הברייתות בזו אחר זו, שלא כדברי רזנטל (ע' 329) שהבין כי הברייתא המצוטטת בלשון השניה באה להחליף את הברייתא המצוטטת בלשון הראשונה⁵⁶⁶. מאידך, הדמיון שבין הברייתות וההקבלה בסוגיית הגמרא בסיום כל אחת מן הברייתות עשוי להראות כדברי רזנטל שהברייתא וסוגייתה שבלשון השניה הינן מהדורה מקבילה לחברותיהן שבלשון הראשונה. אפשר שבאמת כך השתלשלו העניינים: בתחילה היו שתי מהדורות שבכל אחת צוטטה ברייתא אחת עם סוגיית הגמרא עליה, לאחר מכן חדרה לתוך הלשון השניה הברייתא עם סוגייתה מן הלשון הראשונה, ובשלב זה הברייתא שחדרה נותרה עדיין עם כותרתה המקורית 'תנו רבנן'⁵⁶⁷, ובשלב האחרון תוקנה הכותרת לביטוי 'תניא אידך', כשיפור לשון וכהקבלה ל'תניא אידך' שבהמשך הגמרא.

ולאחר הכל, חובה להבדיל בין עובדות ובין השערות. עובדה היא שבלשון הראשונה צוטטה ברייתא אחת, עובדה היא שהיה קיים נוסח של הלשון השניה שצוטטו בו שתי הברייתות⁵⁶⁸, והשערה היא שהיה קיים נוסח של הלשון השניה שצוטטה בו רק הברייתא המיוחדת ללשון השניה.

דברי רגמ"ה בענייננו אינם בהירים. רגמ"ה מפרש את הסוגיה הראשונה על שתי לשונותיה כאשר הלשון השניה מצטטת את הברייתא 'תמורת עולה תמורת שלמים', כנוסח השטמ"ק. לאחר מכן מביא רגמ"ה 'לתנו רבנן' את הברייתא 'חציה תמורת עולה וחציה תמורת שלמים', כאשר לא ברור אם כוונתו להמשיך את הלשון השניה או לחזור ללשון הראשונה. את הברייתא וסוגייתה פירש רגמ"ה בכתבו: "הילוכה כברייתא דלעיל דחכמים היינו ר' יוסי, אלא שמקצר הברייתא". מכך שמציין 'ברייתא דלעיל' משמע לכאורה כי בלישנא אחרינא שלפניו היו קיימות שתי הברייתות. התיבות 'אלא שמקצר הברייתא' כנראה מתייחסות לקיצור שבסוף דברי ר' יוסי: בברייתא הראשונה [שבלשון השניה] שנינו: "ר' יוסי אומר יבדק אם אמר לך נתכוונתי אלא שלא הייתי יכול לקרות שני שמות כאחד דבריו קיימין. אם אמר משקריתי שם לראשון חזרתי וקריתי שם לשני אין דבריו האחרונים כלום". ואילו בברייתא השניה [שבשתי הלשונות] שנינו: "אם לך נתכוון מתחלה הואיל וא"א להוציא שני שמות כאחת דבריו קיימין". ייתכן שכונת רגמ"ה לומר שהברייתא השניה במקורה הייתה ארוכה יותר, אלא שקיצרוה מחמת שסמכו על הברייתא הראשונה. אם כנים הדברים, יש לתמוה מדוע גם בלשון הראשונה שמביאה רק את הברייתא השניה מופיעה ברייתא זו בקצרה.

אי אמר / אי אמינא

בלשון הראשונה למדנו כך: "ורבי יוסי סבר אי אמר תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל".

נחלקו הגרסאות האם לגרוס "אי אמר" או "אי אמינא". הדפוס ורגמ"ה גורסים 'אי אמר', ולנוסחתם יש לפסק: "ור' יוסי סבר, אי אמר...". רש"י גורס 'אי אמינא', ולנוסחתו יש לפסק: "ור' יוסי, סבר [-] הממיר] אי אמינא...". כפי שהדגיש רש"י עצמו.

ברוב כתבי היד אין הוכחה לנידונו שכן שנים מהם קיצרו את התיבה "אמינא" / "אמר", וכתבו רק "אמ" או "א", וכתב היד השלישי [21] גרס בשיבוש "אמרת".

בכת"י מינכן מופיעה נוסחה חדשה: "ורבי יוסי א'מר לך סבר אי אמינא תמורת עולה ושלמים הוה אמינא קדושה ואינה קריבה קמ"ל". נוסח זה גורס "אמינא" כרש"י, אלא שהוסיף את התיבות 'אמר לך' כתוספת ביאור, והדעת נותנת שזו תוספת על פי פירוש רש"י.

⁵⁶⁶ רזנטל ציטט את הסוגיה הנוכחית כמקור לכך שכל אחת ממהדורות מסכת תמורה השתמשה כאן בקובץ ברייתות שונה.

⁵⁶⁷ כפי שמוכח מכך שרק 'ס"א' שבשטמ"ק גרסו 'תניא אידך', וראה בסמוך לגבי נוסח רגמ"ה.

⁵⁶⁸ כמוכח מ'ס"א' שבשטמ"ק.

בכת"י מינכן הובא נוסח נוסף בשם 'ל"א' [ללא שייכות ללישנא אחרינא המרכזית בסוגייתנו⁵⁶⁹], הגורס כך: "ר' יוסי סבר אי אמ' תמורת עולה ושלמי' הוה אמינ' קדוש' דקריבה קמ"ל". נוסח זה קרוב לנוסח הרגיל בכך שאינו גורס 'אמר לך', ומחמת הקיצור "אי אמ" לא התחוויר האם נוסח זה גרס 'אי אמר' או 'אי אמינא'. בל"א הנוכחית קיימת טעות בכך שכתוב 'דקריבה' במקום 'ואינה קריבה'.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה לדינא בין הלשונות.

⁵⁶⁹ יש מקום לשער כי העובדה שבסוגייתנו הובאה לישנא אחרינא ברש"י ולא בגמרא גרמה לסופר לנסות לשחזר את הלישנא אחרינא, ולכן הציג כשינוי לשונות את שינוי הנוסחאות שהכיר. אם כי אין קשר בין הנוסח השני ובין הדברים המובאים ברש"י בשם לישנא אחרינא.

סימן ו [כו ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שנינו לגבי קדשי מזבח: "הרי זו תחת זו, תמורת זו, חליפת זו - הרי זו תמורה. זו מחוללת על זו - אין זו תמורה". מוכח כי הביטוי 'זו תחת זו' מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'. מקשה הגמרא מברייתא ששנינו בה לגבי קדשי בדק הבית: "אמר חליפת זו תמורת זו - לא אמר כלום, תחת זו מחוללת על זו - דבריו קיימין". כעת תסיים הגמרא את קושייתה על ידי שתוכיח מן הברייתא כי הביטוי 'זו תחת זו' אינו מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'.

ואלו דברי הגמרא:

לשון ראשונה

ואי סלקא דעתך⁵⁷⁰ לישנא דאתפוס
הוא⁵⁷¹ מאי שנא רישא ומאי שנא
סיפא.

לשון שניה

קדשי בדק הבית מי תפסן פדיונן
והתניא קרבן יצאו קדשי בדק הבית
שאינן קרבן.

מקורות הלשונות

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשונות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות ז.

⁵⁷⁰ ואי סלקא דעתך. נוסף 'דתחת': מ.

⁵⁷¹ דאתפוס הוא. 'דאיתפוס היא': דפוס. בפל בטעות 'דאתפוס הוא'.

פירוש הלשונות

בלשון הראשונה מוכיחה הגמרא מכך שבברייתא נאמר בפירוש לגבי קדשי בדק הבית כי דין האומר 'זו תחת זו' אינו מקביל לביטוי 'זו תמורת זו'. **בלשון השניה** מוכיחה הגמרא מן הדין שנאמר בברייתא כי אפשר לחלל קדשי בדק הבית על ידי הביטוי 'זו תחת זו', וטוענת הגמרא כי אם ביטוי זה היה שוה לביטוי 'זו תמורת זו' הרי שלא היה חל הפדיון, כפי שנאמר בתורת כהנים שאי אפשר להחיל תמורה על קדשי בדק הבית.

המשך הסוגיה שוה בשתי הלשונות.

נוסח הגר"א

לרבינו הגר"א לא היה את הלשון השניה בשלימותה אלא את ציטוטה החלקי ברש"י, ולפיכך שחזר: "ואי ס"ד לישנא דאתפוסי הוא מי תפסי פדיון". גרסה זו זהה ללשון הראשונה ואין ביניהן אלא שינוי ניסוח בלבד.

דיון בלשונות

הלשון הראשונה ברורה והלשון השניה עמומה. שכן קשה, מדוע הוזקקה הגמרא להביא ברייתא מתורת כהנים ולא להוכיח מגוף הברייתא שעסוקים בה.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה בין הלשונות.

סימך ז

הקדמה

למדנו במשנה (כו:) כי יש חילוק בין תמורה לחילול. בתמורה מתקדשת בהמת החולין בקדושת בהמת הקודש ושתייהן קדושות. בחילול יוצאת בהמת הקודש [אם היא בעלת מום] מקדושתה, ותחתיה נכנסת בהמת החולין. הביאה הגמרא כי הביטוי 'זו תחת זו' יכול להתפרש מלשון תמורה ויכול להתפרש מלשון חילול. מתי כך ומתי כך? בקדשי מזבח תמימים הביטוי מתפרש מלשון תמורה, בקדשי בדיק הבית הביטוי מתפרש מלשון חילול, ואילו בקדשי מזבח בעלי מום תלוי הדבר על איזו בהמה הניח האדם את ידו – אם הניחה על בהמת ההקדש מתפרש 'זו תחת זו' מלשון תמורה ואם הניחה על בהמת החולין מתפרש הביטוי מלשון חילול.

כעת תסתפק הגמרא לגבי מספר מקרים האם המשפט 'אלו תחת אלו' מתפרש מלשון תמורה או מלשון חילול.

וכה מסתפקת הגמרא:

--- ראה בעמוד הבא ---

<הערות נוסח בסוף הכרך>

מקורות הלשונית

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס', גליון בשם ר"י (שטמ"ק אות יא ואות כה), רמב"ם (תמורה פ"ב ה"ג). בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק, פירוש קדמון⁵⁷².

⁵⁷² פירוש קדמון נדפס על ידי הרב שלמה גאטעסמאן בישראל כרך י"ד עמודים ל"ו – ל"ט, בשם: 'פירוש קדמון לסדר קדשים'. החלק שנדפס הוא מדף לב ע"א עד לד ע"א [סוף המסכת]. קיימים עוד שני קטעים מכתב היד של 'פירוש קדמון' הנ"ל. אחד מהם באוקספורד - בודלי [MS. HEB.D.14/80] והשני בספריית ביהמ"ל בניו יורק [ENA 3593.6] קטעים אלו לא נדפסו על ידי הרב גאטעסמאן. כנראה לא רצה להעתיקם מפני שהם רק קרעי דפים ולא ניתן לפענח אפילו משפט אחד שלם. בחלקי הדף ששרדו במצב יותר טוב אפשר לקרוא לכל היותר כחצי שורה ברצף. החלק שלא נדפס הינו מדף כו ע"ב עד דף כח ע"א, ומעיון בכתה"י ניתן לראות כי פירוש זה גרס את שתי הלשוניות בסוגיותנו. אגב, במחשבה ראשונה נראה אפשרי ש'פירוש קדמון' שהזכרנו כאן ו'פירוש אחד הראשונים' שהדפסנו ב??? הינם חלקי העתקות של חיבור אחד, מכיוון ששרדו מן הפירושים חלקים שונים של המסכת. אך לאחר התבוננות קלה ניתן להבחין כי שני הפירושים אינם באותו סגנון כלל.

לשון ראשונה

בעי אביי^מ היו לפניו שתי בהמות של קדש בעלות^ט מום ושתי בהמות של חולין תמימות ואמר הרי אלו תחת אלו מהו^י, מי אמרינן לאתפוס^י ולקי או דלמא כל היכא דאיכא היתרא לא שביק איניש^ט היתרא^י ועביד איסורא. ואת"ל כל היכא דאיכא היתרא לא שביק איניש ועביד איסורא^י, היו לפניו שתי בהמות של קודש^י ואחת מהן בעלת מום^י ושתי בהמות של חולין ואחת מהן בעלת מום ואמר הרי אלו תחת אלו מהו, מי אמרינן תמימה תחת תמימה לאתפוס^י בעלת מום תחת בעלת מום לאחולי^י, או דלמא תמימה דחולין תחת בעלת מום דהקדש בעלת^י מום דחולין תחת תמימה דהקדש ותרוייהו^י לקי^י. ואם ת"ל כל היכא דאיכא היתרא לא עביד איסורא^י ולאחולי הוא ולא לקי^י, היו לפניו שלש בהמות של קדש ואחת מהן בעלת מום ושלוש בהמות של חולין תמימות ואמר הרי אלו תחת אלו מהו^ט, מי אמרינן^ט מדתמימות תחת תמימות לאתפוס^י נמי תחת בעלת מום לאתפוס^י, או דלמא הכא נמי כל היכא דאיכא היתרא לא עביד איסורא^ט וההיא בתרייתא לאחולי הוי. ואם תימצני לומר הכא נמי כיון דאכתי גברא לא איתחזק באיסורי לא שביק היתרא ועביד איסורא, בעי רב אשי היו לפניו ארבע בהמות של קדש ואחת מהן בעלת מום וארבע בהמות של חולין תמימות^ט ואמר הרי אלו תחת אלו מהו, הכא ודאי כיון דאיתחזק גברא באיסורי^ט בכולהו^ט לקי ארבע^ט מלקיות, או דלמא אף על גב דאיתחזק באיסורי לא שביק איניש^ט היתרא ועביד איסורא והקדש בתרייתא לאחולי הוי תיקו.

לישנא אחרינא

בעי אביי היו לפניו שתי בהמות של קדש ואחת מהן^י בעלת מום ושתי בהמות תמימות של חול והניה ידו על בהמות תמימות של חול ואמר הרי אלו תחת אלו מי אמרי^י מדתמימה תחת תמימה לאתפוס^י תמימה תחת בעלת מום לאתפוס^י, או דלמא תמימה תחת תמימה לאתפוס^י דחויא אבל תמימה תחת בעלת מום לאחולי דבעלת מום הא לא חויא. ואת"ל הכא כיון דבעא למימר חדא לאתפוס^י וחדא לאחולי תרוייהו^י תפסן ותרוייהו^י כי הדדי דמגו דבעי לאתנוחי ידיה על ההיא בעלת^י מום מדלא אתנח ידיה [אלא]^י על תרוייהו^י [דחולין]^י תפסן, אלא היו לפניו שתי בהמות של קודש ואחת מהם בעלת מום ושלוש בהמות של חול תמימות ואמר הרי אלו תחת אלו מהו, מי אמרינן מדהני תרתין בהמות לאתפוס^י ההיא בהמה תמימה של חול תחת בהמה של קדש בעלת מום נמי לאתפוס^י, או דילמא ההיא בהמה בעל מום של קדש לאחולי והאי דלא אתנח ידיה עלה דההיא דבהדי בעלת מום משום דסבר רובא עדיף, תבעי^י. בעי רב אשי

רמי^ט רמויי חדא לישנא אחרינא:
להדי חדא רמי רמויי^י להדי
הדדי

ואמר הרי אלו תחת אלו מאי מי אמרינן
כיון דרמי חדא להדי חדא ההיא^ט בעלת
מום מתחלא או דלמא

בתר דיבוריה ל"א: בתר רבויא^ט,
אזלינן

תיבעי.

פירוש הלשונות

פתיחה

המקרים שבשתי הלשונות אינם שווים זה לזה, אם כי דומים הם במקצת. **בלשון הראשונה** קיימים ארבעה מקרים ו**בלשון השניה** קיימים שלשה מקרים.

אלו הם המקרים ש**בלשון הראשונה**:

- א. שתי בהמות קודש בעלות מום, ושתי בהמות חולין תמימות.
- ב. שתי בהמות קודש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום, ושתי בהמות חולין שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום.
- ג. שלוש בהמות קודש ששתיים מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום, ושלוש בהמות חולין תמימות.
- ד. ארבע בהמות קודש ששלוש מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום, וארבע בהמות חולין תמימות.

ואלו הם המקרים ש**בלשון השניה**:

- א. שתי בהמות קדש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום, ושתי בהמות חולין תמימות.
- ב. שתי בהמות קדש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום, ושלוש בהמות חולין תמימות.
- ג. שלוש בהמות קודש ששתיים מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום, ושלוש בהמות חולין תמימות [מנין הבהמות שווה למקרה השלישי שבלשון הראשונה], ומדובר כאשר העמיד את הבהמות החולין כנגד הבהמות הקודש, בהמה מול בהמה.

נקדים הבדל כללי בין שתי הלשונות, והוא ש**בלשון הראשונה** פירש רש"י (ד"ה ואמר) לגבי הספק הראשון שמדובר כאשר האדם לא הניח ידו כלל בין על בהמת ההקדש ובין על בהמת החולין, ובפשטות נראה כי גם בשאר הספיקות שבלשון הראשונה מדובר באופן זה⁵⁷³. לעומת זאת, **בלשון השניה** בכל הספיקות מדובר כאשר הניח ידו על בהמת/ות החולין.

כעת נבאר את הספיקות אחד לאחד:

ספיקות הלשון הראשונה

ספק ראשון

מקרה - שתי בהמות קודש בעלות מום ושתי בהמות חולין תמימות ואמר 'הרי אלו תחת אלו'. מדובר כאשר לא הניח ידו על הבהמות (רש"י).

צד חומרא – 'תחת' הינו לשון התפסה כל עוד שאינו מניח ידו על בהמת הקודש.

צד קולא – בסתמא מניחים שכוונת האדם להיתר [חילול] ולא לאיסור [תמורה]⁵⁷⁴, ויש אומרים שצד הקולא הוא לנקוט כי 'תחת' הינו לשון חילול כל עוד שאינו מניח ידו על בהמת החולין⁵⁷⁵.

כתבו רש"י ותוס' כי יכלה הגמרא להסתפק בספק הנוכחי גם במקרה שיש בהמת הקדש אחת בעל מום ובהמת חולין אחת תמימה, אך נקטה הגמרא מקרה שהיו שתי בהמות הקדש ושתי בהמות חולין משום שציור זה דומה לציור הבא בגמרא.

⁵⁷³ בדרך זו הלך בעל לחם יהודה (למהר"י עייאש) על הרמב"ם הלכות תמורה פ"ב ה"ג, אמנם בספר מרכבת המשנה שם משמע שמפרש כי בשאר הספיקות שבלשון הראשונה מדובר כאשר הניח ידו על בהמת החולין, וצ"ע.

⁵⁷⁴ כך מפורש בגמרא בנוסח הדפוס ורגמ"ה וכתבי היד.

⁵⁷⁵ הגר"א (אות א) דקדק מדברי רש"י שכך הייתה גירסתו בגמרא, וסיים הגר"א: "וכ"ה [וכן היא] הגירסא נכונה".

ספק שני

מקרה - שתי בהמות קודש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום ושתי בהמות חולין שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום, ואמר 'הרי אלו תחת אלו'. כפי הנראה מדובר כשלא הניח ידו על הבהמות (כנ"ל בסוף הפתיחה)⁵⁷⁶.

צד קולא – כוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש התמימה [לתמורה], ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש בעלת המום [לפדיון]⁵⁷⁷.

צד חומרא – כוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש בעלת המום [לתמורה], ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש התמימה [ואף היא לתמורה]⁵⁷⁸.

ביארנו על פי הנוסח שלפנינו, אולם בהגהות הגר"א אות ב הגיה את נוסח הגמרא באופן המסביר את הספק בצורה הפוכה:

צד חומרא - כוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש התמימה [לתמורה], ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש בעלת המום [ואף היא לתמורה].

צד קולא - כוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש בעלת המום [לחילול], ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש התמימה [לתמורה].

ראוי לציין כי נוסח הגמרא שלפנינו הינו נוסח כל הראשונים [רש"י, תוס', גיליון בשם ר"י (שטמ"ק אות כה), רגמ"ה, רמב"ם] וכן נוסח כל כתבי היד. והגהת הגר"א הינה נוסח מחודש נגד כל מקורות אלו.

ספק שלישי

מקרה - שלוש בהמות קודש ששתיים מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום ושלוש בהמות חולין תמימות, ואמר הרי אלו תחת אלו. כפי הנראה מדובר כשלא הניח ידו על הבהמות (כנ"ל בסוף הפתיחה).

לגבי שתי בהמות הקודש התמימות פשוט הוא שהאדם המירן בשתי בהמות תמימות מבהמות החולין, והנידון הינו לגבי בהמת ההקדש בעלת המום שאדם זה החיל את קדושתה על בהמת החולין התמימה השלישית.

צד חומרא – כשם שהתכוון להמיר את בהמות הקודש התמימות כך התכוון להמיר אף את בהמת ההקדש בעלת המום.

צד קולא - מסתבר שכוונת האדם להיתר [חילול] ולא לאיסור [תמורה].

ספק רביעי

מקרה - ארבע בהמות קודש ששלוש מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום וארבע בהמות חולין תמימות.

⁵⁷⁶ כל הנידון הינו לגבי מלקות משום איסור תמורה, אך בנוסף על כך לוקה על בהמת החולין בעלת המום משום מקדיש בעלת מום למזבח. חיוב המלקות הנוכחי נוגע בין לפי הצד הראשון שחל על בהמה זו חילול [כמבואר לעיל] ו'ע"ב בסוף העמוד שהמחלל על בעלת מום לוקה], ובין לפי הצד השני שחלה על בהמה זו תמורה [כמבואר לעיל] ז' ע"א שהממיר על בעלת מום לוקה משום מקדיש בעלת מום בנוסף על חיוב המלקות של איסור תמורה].⁵⁷⁷ הראשונים ביארו במספר אופנים מהיכן פשוט לגמרא שלא חלה כאן תמורה בעלת מום תחת בעלת מום, ראה רש"י ותוס' ושטמ"ק אות כה בשם גיליון.

⁵⁷⁸ תוספת הסבר: צד חומרא – כשם שהתכוון להמיר את בהמת הקודש התמימה כך התכוון להמיר אף את בהמת ההקדש בעלת המום, ולצורך כך עלינו לנקוט שכוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש בעלת המום ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש התמימה (רש"י). צד קולא - מסתבר שכוונת האדם להיתר [חילול] ולא לאיסור [תמורה], ולצורך כך עלינו לנקוט שכוונתו להציג את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש התמימה ואת בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש בעלת המום (גמרא בסמוך, בפתיחת הספק הבא).

צד חומרא – כשם שהתכוון להמיר את בהמות הקודש התמימות, ואף הוחזק באיסור על ידי שהחיל תמורה שלושה פעמים, כך התכוון להמיר אף את בהמת ההקדש בעלת המום.
צד קולא – בכל אופן מניחים כי כוונת האדם להיתר [חילול] ולא לאיסור [תמורה].

ספיקות הלשון השניה

ספק ראשון

מקרה - שתי בהמות קדש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום ושתי בהמות חולין תמימות, ואמר הרי אלו תחת אלו. מדובר כאשר הניח ידו על בהמות החולין (מפורש בגמרא).
צד חומרא – כשם שהתכוון להמיר את בהמת הקודש התמימה כך התכוון להמיר אף את בהמת ההקדש בעלת המום, בפרט לאור כך שהניח את ידו על בהמות החולין.
צד קולא – לא התפרש. נראה להסביר שיתכן לנקוט כי הנחת היד על החולין אינה מהווה ראייה לכוונת תמורה, שכן אפשר שסיבת הנחת היד על החולין הינה מחמת הבהמה השניה של החולין שהיא ודאי תמורה⁵⁷⁹.

ספק שני

מקרה - שתי בהמות קודש שאחת מהן תמימה ואחת מהן בעלת מום ושלוש בהמות חולין תמימות, והניח ידו על בהמות החולין.
צד חומרא - כשם שהתכוון להמיר שתיים מבהמות החולין בבהמת ההקדש התמימה כך התכוון להמיר אף את בהמת החולין השלישית בבהמת ההקדש בעלת המום, בפרט לאור כך שהניח את ידו על בהמות החולין.
צד קולא - הנחת היד על החולין אינה מהווה ראייה לכוונת תמורה, שכן אפשר שסיבת הנחת היד על החולין הינה מחמת שתי הבהמות הראשונות של החולין שהינן ודאי תמורה, והעדיף להניח את היד על השלוש שהן הרוב ולא על השתיים שהן המיעוט.
קשה, מהיכן פשוט לגמרא לחלק את הבהמות באופן זה, שתי בהמות חולין תחת בהמת ההקדש התמימה ובהמת חולין אחת תחת בהמת ההקדש בעלת המום. הלא יתכן לחלק להיפך, בהמת חולין אחת תחת בהמת ההקדש התמימה ושתי בהמות חולין תחת בהמת ההקדש בעלת המום.
עוד קשה, הלא בספק הבא בגמרא מוכח שמדובר כשיש שלוש בהמות חולין כנגד שלוש בהמות קודש, וכן פירשו רש"י ורגמ"ה, ומדוע קיצרה הגמרא בספק הבא ולא הודיעה בפירוש שעוברים למקרה של שלוש ושלוש.
לולי דמסתפינא הייתי מציע להגיה בגמרא בספק הנוכחי שהמקרה הוא שתי בהמות קודש תמימות ובהמת הקדש נוספת בעלת מום, ובכך יש שלוש בהמות קודש כנגד שלוש בהמות חולין. כך יובן שפשוט כי כל אחת מבהמות החולין הינה כנגד אחת מבהמות הקודש, ויובן אף כיצד סמכה הגמרא בספק הבא שנדע כי מדובר במקרה של שלוש ושלוש.
צד החומרא יתפרש כנזכר למעלה, צד הקולא יתפרש שהעדיף האדם להניח ידו על בהמות החולין מכיוון שהוא מחיל תמורה על רובן [- שתיים מתוך שלוש]⁵⁸⁰.
חשוב לציין כי הגרסה הראשונה הינה גירסת רש"י ורגמ"ה ושטמ"ק, והגרסה האחרונה אינה אלא השערה.

⁵⁷⁹ סברה זו לכל היותר יכולה להחשיב את נידונו כמקרה שלא הניח ידו כלל – הלא הוא הספק הראשון בלשון הראשונה [ראה שם את סברות הצד המיקל]. מכך שהלשון השניה לא מזכירה את הספק ההוא, ומשתמשת בצד המיקל שם כהנחה פשוטה, נראה שהיה פשוט ללשון השניה כצד המיקל.
⁵⁸⁰ מאחר שהסברנו כך את צד הקולא שבגרסה השניה, ניתן לשוב ולפרש כן אף את צד הקולא שבגרסה הראשונה. אכן ההסבר שלמעלה לצד הקולא מקורו מפירוש רגמ"ה.

מקרה - שלוש בהמות קודש ששתיים מהן תמימות ואחת מהן בעלת מום ושלוש בהמות חולין תמימות [מנין הבהמות שווה למקרה השלישי שבלשון הראשונה], והעמיד את הבהמות החולין כנגד הבהמות הקודש, בהמה מול בהמה⁵⁸¹. מדובר כאשר הניח ידו על הבהמות החולין, (רש"י ורגמ"ה).

צד חומרא – צד החומרא התפצל בגמרא לשתי לשונות. **בלשון הראשונה** נאמר: "או דילמא בתר דיבוריה אזלינן". פירוש, כיוון שהאדם כלל בדבריו את כל הבהמות הרי שהחיל על כולם דין שווה, וממילא כשם שעל הבהמות ההקדש התמימות החיל תמורה, כך גם על בהמת ההקדש בעלת המום החיל תמורה (רגמ"ה). **בלשון השניה** נאמר: "או דילמא בתר ריבוייא". פירוש, כיוון שיש שלוש בהמות חולין ועל רובן - שתיים מתוכן - החיל תמורה, דנים אנו שאף על הבהמה השלישית החיל תמורה ולא חילול (רש"י)⁵⁸².

צד קולא – מכיוון שהעמיד בהמה מול בהמה, כל זוג [- בהמת הקדש ובהמת חולין שכנגדה] עומד בפני עצמו, והעובדה שבחלק מן הזוגות כוונתו להמיר אינה מוכיחה שגם בזוג של בהמת הקדש בעלת מום ובהמת חולין תמימה כוונתו להמיר.

מיהו האמורא בעל הספיקות

בנוסח הגמרא שלפנינו צוטטו הספיקות בשם אביי, והספק האחרון בשם רב אשי. בדומה לכך, בלשון השניה הוזכרו הספיקות בשם אביי והספק האחרון בשם רב אשי. בתוספות הראשון בעמוד מובא הספק הראשון בנוסח 'בעי רב אשי...'. נוסח רוב כתבי היד הינו כנוסח הדפוסים, מלבד כתב יד וטיקן 120 אשר העתיק כנוסחת תוס', כדרכו של כתב יד זה להיות מושפע מנוסחאות רש"י ותוס'.

הדעת נותנת כי לפי גירסת תוס' שבתחילת האיבעיות נאמר 'בעי רב אשי' אין טעם לשוב ולהקדים לאיבעיא האחרונה 'בעי רב אשי'. אמנם כת"י וטיקן 120 גורס בתחילת האיבעיות 'בעי רב אשי' ולפני האיבעיא האחרונה גורס שוב 'בעי רב אשי', ומסתבר שיש כאן עירוב נוסחאות.

בספר מרומי שדה כתב הנצי"ב כי הגירסה הנכונה היא 'בעי רב אשי', והוכיח זאת מדברי רש"י המבאר כי לדעת סוגייתנו אין דין תמורה ברע ברע', וסובר הנצי"ב שדין זה הינו שנוי במחלוקת בין אביי לרבא לעיל דף ט ע"א.

נציין כי סוגייתנו מבוססת על ההנחה שהתיבה 'תחת' לגבי בהמת הקדש בעלת מום מתפרשת מלשון חילול, ועל ההנחה שהכלל הקודם מוגבל למקרה שהניח ידו על בהמת הקודש. ההנחה הראשונה הינה מדברי רבא בסוגיה הקודמת וההנחה השניה הינה מדברי רב אשי שם, ואילו אביי שקדם להם נקט בהכללה שבקדשי מזבח התיבה 'תחת' מתפרשת מלשון תמורה.

אין הוכחה שאביי חולק על חילוקיהם של רבא ורב אשי, אולם וודאי נוח הנוסח הגורס את האיבעיות בשם רב אשי ואינו מזקיננו לחדש שחילוקיהם של רבא ורב אשי היו מוסכמים כבר בבית מדרשו של אביי.

⁵⁸¹ הביטוי שבו השתמשה הגמרא לומר שהעמיד את הבהמות בהמה כגד בהמה התפלג לשתי לשונות. **בלשון הראשונה** נאמר: "רמי רמויי חדא להדי חדא". **בלשון השניה** נאמר: "רמי רמויי להדי הדדי". בפירוש רגמ"ה גרס כלשון הראשונה ובפירוש רש"י אין הוכחה כאיזו לשון גרס, ויתכן גם שגרס רק "רמי רמויי" ללא תיבות נוספות. נראה כי אין חילוק כלל בין לשונות אלו.

⁵⁸² רגמ"ה כתב בדרך שונה: "דהנהו דחולין הוו רובה". משמע שמפרש כי בהמות החולין הינן רוב כלפי הבהמות ההקדש [בדומה לפירוש על האיבעיא השניה]. איני מבין פירוש זה שהרי רגמ"ה עצמו כתב: "חדא להדי חדא - כלומר אם חיבר כל אחת של הקדש כנגד אחת של חולין". משמע שבאיבעיא השלישית מדובר כאשר כנגד כל בהמת הקדש יש בהמת חולין אחת, ואם כן לא מובן היאך שייך כאן רוב.

נפקא מינה בין הלשוניות

הכרעת הספיקות

הלשוניות עוסקות במקרים שונים ומחמת הסתעפות הסברות קשה לדעת מה תאמר כל לשון על הספיקות שבחברתה. נציין רק לאשר צידדנו בהערה 579 שהלשון השניה סוברת להקל בספק הראשון שבלשון הראשונה.

הרמב"ם (תמורה פ"ב ה"ג) הכריע לקולא בכל ספיקות הלשון הראשונה. וראה במפרשי הרמב"ם שדנו מה טעם הכרעתו⁵⁸³.

שתי בהמות קודש שאחת מהן בעלת מום ושתי בהמות חולין תמימות

יש להסתפק באופן של שתי בהמות קודש שאחת מהן בעלת מום ושתי בהמות חולין תמימות, ולא הניח ידו לא על זו ולא על זו.

מהספק השני שבלשון הראשונה יש להוכיח לחומרא: הגמרא נוקטת [בנוסח המקובל]⁵⁸⁴ שאם העמיד את בהמת החולין התמימה תחת בהמת ההקדש בעלת המום אזי החיל בכך תמורה ולא חילול. לכאורה הטעם הוא מחמת שבאותו סיפור מעורב אף מעשה תמורה אחר [- בהמת החולין בעלת המום תחת בהמת ההקדש התמימה], ומעשה זה גורם שנפרש כי אף בזוג של בהמת החולין התמימה ובהמת ההקדש בעלת המום כוונתו לתמורה ולא לחילול. אם כן, אף בענייננו ששתי בהמות החולין הינן תמימות, הרי הבהמה שהומרה תחת בהמת ההקדש התמימה תוכיח שאף הבהמה שהועמדה תחת בהמת ההקדש בעלת המום הועמדה כחילול ולא כתמורה⁵⁸⁵.

מהספק השלישי שבלשון הראשונה יש להוכיח לקולא: הגמרא מסתפקת לגבי מקרה שיש שלוש בהמות הקדש שאחת מהן תמימה ושלוש בהמות חולין תמימות, האם העובדה ששתיים מבהמות החולין הוקדשו כתמורה תוכיח שאף השלישית שהועמדה תחת בהמת ההקדש בעלת המום הועמדה כתמורה ולא כחילול. מכך שהגמרא נוקטת את ספיקה רק באופן שרוב בהמות החולין המעורבות הינן תמורה, משמע שבאופן שיש רק שתי בהמות חולין אזי אין האחת מוכיחה על חברתה.

מהספק הראשון שבלשון השניה יש להוכיח לקולא: הגמרא מסתפקת במקרה מקביל, באופן שהניח ידו על בהמות החולין, ומשמע כי לולי הנחה זו וודאי כוונתו לחילול ולא לתמורה.

ראה בספר הר המורה על הרמב"ם הלכות תמורה פ"ב ה"ג שנגע בנידוננו.

⁵⁸³ האגודה כאן חולק לגבי הספק האחרון ופוסק: "לא שביק התיירא ועביד איסורא, כל כמה דלא איתחזק גברא באיסורא".

⁵⁸⁴ לאפוקי מנוסח הגר"א.

⁵⁸⁵ ההוכחה הנוכחית וההוכחה הבאה מבוססות על ההנחה שהלשון הראשונה כולה עוסקת באופן שלא הניח ידו כלל על הבהמות, ראה למעלה הערה 573.

סימן ט [כו ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שנינו: "זו מחוללת על זו... ואם היה הקדש בעל מום - יוצא לחולין, וצריך לעשות דמים". נחלקו ר' יוחנן ור'ש לקיש האם הדין 'צריך לעשות דמים' הינו מדאורייתא או מדרבנן. הגמרא ביארה בשלב הנוכחי כי אם הפרש המחיר הינו בכדי אונאה - עד שתות, אזי וודאי אין צריך לעשות דמים מדאורייתא, ומחלוקתם של ר' יוחנן ור'ש לקיש הינה באופן שהפרש המחיר הינו בשיעור ביטול מקח - יתר על שתות. בנוסף הביאה הסוגיה כי נחלקו ר' ירמיה ור' יונה אליבא דר' יוחנן האם יש בהקדשות ביטול מקח באופן שהפרש המחיר הינו יתר על שתות. בשלב הנוכחי סבורה הגמרא כי ר' ירמיה ור' יונה, אשר נחלקו אליבא דר' יוחנן, נחלקו לגבי עצם מחלוקתם של ר' יוחנן ור'ש לקיש, מי הוא המחמיר ומי הוא המיקל.

ממשיכה הסוגיה:

לשון ראשונה

לימא בדשמואל קא מיפלגי דאמר שמואל הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל, דר' יונה לית ליה דשמואל ורבי ירמיה אית ליה דשמואל. לא בין מר ובין מר⁵⁸⁶ אית ליה דשמואל, דרבי יונה⁵⁸⁷ סבר כי אמר שמואל דיעבד אבל לכתחלה לא אמר⁵⁸⁸, ורבי ירמיה סבר אפילו לכתחלה. ואיבעית אימא לעולם לא תיפוך ודקא קשיא לך מתניתין אלו⁵⁸⁹ דברים הקדשות, כדרב חסדא דאמר רב חסדא מאי⁵⁹⁰ איז להן אונאה אינן בתורת אונאה דאפילו פחות מכדי אונאה חוזר.

לשון שניה

במאי קא מפלגי בדשמואל דאמר שמואל הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה מחולל ואיבעית אימא כ"ע אית להון דשמואל ואי קא מכוין לאחולי ודאי מתחיל אלא שאני הכא דלא קא מכוין לאחולי⁵⁹¹, ואיבעית אימא כו"ע לית להו דשמואל וכי פליגי בכדי אונאה ומתריץ לה⁵⁹² ר"ל לאלו דברים שאין להם אונאה כדרב חסדא וכי⁵⁹³.

מקורות הלשונית

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: תוס' כאן, תוס' שאנץ ב"מ נז ע"א [לגבי השלב הראשון, הבדל שלישי]. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשון שניה: רמב"ן ריטב"א ור"ן בבא מציעא נז ע"א [לגבי השלב השני], שטמ"ק אות ה בשם 'קצת ספרים'.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה, שטמ"ק אות ה.

מקורות נוספים: נראה כי רש"י גרס בתחילת הסוגיה כלשון השניה ובסוף הסוגיה כלשון הראשונה.

⁵⁸⁶ בין מר ובין מר. מ, 11, פל. "בין דמר ובין דמר": דפוס. "בין למר בין למר": רש"י, וכע"ז ב2. לפי הסגנון המורגל בש"ס היה צריך לנקוט 'דכולי עלמא'.

⁵⁸⁷ דרבי יונה. "והכא בהא קמיפלגי דמר": מ, וכע"ז בב"מ.

⁵⁸⁸ אמר. חסר: מ, 11.

⁵⁸⁹ אלו. 'דאילו': 11, שטמ"ק ב.

⁵⁹⁰ מאי. חסר: דפוס, תוקן בשטמ"ק.

⁵⁹¹ הריטב"א הביא את המשפט האחרון בשינויים מעטים ובצירוף תוספת: "איבעית אימא דכו"ע אית להו דשמואל ואי דקא מכוין לאחולי הכי נמי ושאי הכא דלא מכוין לאחולי מר סבר כי לא מכוון נמי ומר סבר היכא דלא מכוון לא יצא".

⁵⁹² לה. חסר: שב.

⁵⁹³ ההמשך כלשון הראשונה.

פירוש הלשוניות

ביאור הסוגיה⁵⁹⁴

הגמרא נותנת שתי אפשרויות כיצד לפרש את המחלוקת לגבי ביטול מקח בהקדש. אפשרות ראשונה הינה שנחלקו האם נכונים דברי שמואל האומר כי הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחולל. אפשרות שניה הינה שדברי שמואל מוסכמים, ובכל זאת קיימת מחלוקת לגבי ביטול מקח בהקדשות [אפשרות זו תבואר בהמשך הדברים: חילופים בין הלשוניות, החילוף העיקרי]. בנוסף מחדשת הסוגיה כי יתכן שמחלוקתם של ר' יוחנן וריש לקיש אינה לגבי ביטול מקח כפי שהבינה הגמרא עד עתה, אלא לגבי אונאה. ההבנה הקודמת בגמרא הייתה שלגבי אונאה לא יתכן שנחלקו, ובוודאי אין צריך לעשות דמים מדאורייתא, והבנה זו התבססה על המשנה בבבא מציעא הקובעת כי אין אונאה להקדשות. כעת דוחה הגמרא כי ניתן לפרש את המשנה שהקדשות אינן בתורת אונאה, ואפילו פחות משתות צריך להחזיר.

לסיכום, סוגייתנו בנויה משלושה שלבים:

שלב ראשון – הסבר כי החולקים לגבי ביטול מקח בהקדש נחלקו לגבי דינו של שמואל.

שלב שני – הסבר כי דינו של שמואל מוסכם ובכל זאת קיימת מחלוקת לגבי ביטול מקח בהקדש.

שלב שלישי – מהלך חדש הטוען שמחלוקתם של ר' יוחנן וריש לקיש אינה לגבי ביטול מקח אלא לגבי אונאה.

חילופים בין הלשוניות

חילופים במבנה הסוגיה

[א]. **בלשון הראשונה** מופיע השלב הראשון בדרך 'לימא כתנאי' והשלב השני בדרך דחייה. **בלשון השניה** מופיעים שני השלבים כשני מהלכים נפרדים, כאשר השני שבהם פותח 'ואי בעית אימא'.

[ב]. **בלשון הראשונה** לא הוזכר יחסו של השלב השלישי לדברי שמואל, **בלשון השניה** פותח השלב השלישי: "ואי בעית אימא כולי עלמא לית להו דשמואל".

[ג]. **בלשון הראשונה** מפורש בשני השלבים הראשונים כי הנידון הינו לגבי דברי ר' ירמיה ור' יונה שנחלקו האם יש ביטול מקח בהקדש, **בלשון השניה** לא מפורש בשני השלבים הראשונים האם הנידון הינו לגבי דברי האמוראים המזכירים או לגבי דברי ר' יוחנן וריש לקיש שנחלקו האם חיוב משנתנו לעשות דמים הוא מן התורה או מדרבנן. מן ההבדל הקודם יש להוכיח שהאפשרות האחרונה היא הנכונה, שכן ההיגד הפותח את השלב השלישי שבלשון השניה: 'ואי בעית אימא דכולי עלמא לית להו דשמואל', מהווה מקבילה לשונית מובהקת להיגד הפותח את השלב השני שבלשון זו 'ואי בעית אימא דכולי עלמא אית להו דשמואל'. ההקבלה הלשונית מוכיחה שכשם שהשלב השלישי עוסק בדברי ר' יוחנן וריש לקיש כך אף השלב השני וחבירו השלב הראשון עוסקים בדברי ר' יוחנן וריש לקיש. רגמ"ה פירש כך כבר בשלב הראשון שבלשון השניה, וכן ניתן להביא מדברי רש"י שגרס בהבדל הנוכחי כלשון השניה, ופירש מסבא שהנידון הינו לגבי דברי ר' יוחנן וריש לקיש⁵⁹⁵.

ההבדל הנוכחי אינו הבדל מהותי, שכן בשלבים המדוברים סבורה הגמרא שמחלוקתם של ר' יוחנן וריש לקיש הינה לגבי ביטול מקח ומקבילה היא למחלוקתם של ר' ירמיה ור' יונה.

⁵⁹⁴ הסוגיה הנוכחית כפולה במסכת בבא מציעא (דף נז). נצטט בסתמא מדברי הראשונים בשתי המסכתות, ורק לגבי ראשונים שכתבו על שתי המסכתות נציין באיזו מהן נמצא הציטוט.

⁵⁹⁵ כתבנו 'מסברא' שכן בהבדל הקודם גרס רש"י כלשון הראשונה ולא היה בידו להוכיח את פירושו בדרך שהוכחנו מגירסת הלשון השניה בהבדל הקודם. אף הסוגיה בבבא מציעא גורסת בהבדל השני כלשון הראשונה ובהבדל השלישי כלשון השניה (ראה לקמן בסעיף 'סוגיה מקבילה'), ותוס' שאנץ שם דן האם השלבים הראשונים מתייחסים לדברי ר' יוחנן וריש לקיש או לדברי ר' ירמיה ור' יונה או לדברי כולם, עיין בלשונו אשר צוטטה בשטמ"ק שם.

[ד]. השלב השלישי שבשתי הלשונות פותח בדרך 'ואי בעית אימא', ומתייחס לדברי ר' יוחנן וריש לקיש. **בלשון הראשונה**, שבה השלבים הראשונים עסקו בדברי ר' ירמיה ור' יונה, הרי הביטוי 'ואי בעית אימא' מחזיר אותנו לתחילת הסוגיה, אל הדיון בדברי ר' יוחנן וריש לקיש. **בלשון השניה**, שבה השלבים הקודמים עסקו בדברי ר' יוחנן וריש לקיש, הרי הביטוי 'ואי בעית אימא' שבשלב השלישי מהווה המשך טבעי לשני השלבים הראשונים, ומצטרף הוא בכך אל חבירו 'ואי בעית אימא' הפותח את השלב השני שבלשון זו.

ההבדל האחרון אינו שינוי נוסח חדש, אלא תוצאה של ההבדל הקודם.

החילוף העיקרי - ביאור דברי שמואל

השלב השני בסוגייתנו נוקט כי יתכן שבין ר' יוחנן ובין ריש לקיש סוברים כשמואל שהקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחולל, ולמרות זאת סובר ר' יוחנן כי בביטול מקח צריך לעשות דמים מדאורייתא. כיצד יתכן הדבר? כאן יש חילוף בין הלשונות: **בלשון הראשונה** הוגד כי דברי שמואל נאמרו לגבי 'דיעבד' ודברי ר' יוחנן נאמרו לגבי 'לכתחילה'. **בלשון השניה** הוגד כי דברי שמואל נאמרו באופן שהתכוון לחלל את ההקדש בפחות משוויו, ודברי ר' יוחנן נאמרו באופן שלא התכוון לחלל את ההקדש בפחות משוויו.

החילוף שחילקה הלשון הראשונה בין לכתחילה ובין דיעבד אינו בהיר, ונחלקו הראשונים בפירושו⁵⁹⁶: תוס' וסיעתם⁵⁹⁷ נקטו כי 'לכתחילה' פירושו שהמחלל התכוון לעשות מעשה המותר לכתחילה, דהיינו שלא התכוון לחלל את ההקדש בפחות משוויו. ואילו 'דיעבד' פירושו שהמחלל התכוון לעשות מעשה שאינו מותר לכתחילה, דהיינו שהתכוון לחלל את ההקדש בפחות משוויו. מפירוש התוס' עולה כי אין מחלוקת בין הלשונות אלא הלשון הראשונה מתפרשת על פי האמור בשפה ברורה בלשון השניה.

לעומתם, רש"י וסיעתו⁵⁹⁸ פירשו 'לכתחילה' ו'דיעבד' כפשוטו – מחלוקת האם מותר לכתחילה לחלל הקדש בפחות משוויו.

מה עניין 'לכתחילה' ו'דיעבד' אצל חיוב התשלומין?

תוס' רא"ש [אליבא דרש"י] מסביר בפשטות: אם המעשה מותר אזי אין חיוב תשלומין [מדאורייתא] ואם המעשה אסור אזי יש חיוב תשלומין.

הרשב"א והר"ן נוקטים כי במקרה שהתכוון לחלל על שווה פרוטה מוסכם כי אין חיוב תשלומין כפשטות דברי שמואל, אלא שקיים דיון האם חילול זה הינו לכתחילה או דיעבד, ובכך תלויה מחלוקתם של ר' יוחנן וריש לקיש לגבי פודה שהתכוון לחלל בשוויו.

דרכם של הרשב"א והר"ן מתפצלת למספר דרכים. הרשב"א במהלכו הראשון טוען כי אף במקרה שהפודה התכוון לחלל בשוויו אין כלל חיוב תשלומין, והמחלוקת הינה האם המעשה הינו לכתחילה [מדאורייתא]⁵⁹⁹ או דיעבד⁶⁰⁰.

הרשב"א במהלכו השני טוען כי יש כאן שתי מחלוקות התלויות זו בזו – מחלוקת האם החילול על שווה פרוטה מותר לכתחילה ומחלוקת האם מי שהתכוון לחלל בשווי האמיתי צריך להשלים את המחיר.

⁵⁹⁶ דהיינו הראשונים על הסוגיה בב"מ הגורסת כלשון הראשונה בתמורה.

⁵⁹⁷ תוס' כאן ובתמורה, ריטב"א, תוס' רא"ש אליבא דנפשיה, מהלך ראשון בתור"פ.

⁵⁹⁸ ראב"ד, רשב"א ור"ן.

⁵⁹⁹ בזאת נחלק המקרה שהתכוון הפודה לחלל בשוויו מהמקרה שהתכוון לחלל על שווה פרוטה, שהשני הינו לכתחילה גמור והראשון הינו לכתחילה מדאורייתא ואסור מדרבנן.

⁶⁰⁰ למהלך הנוכחי, תיבות המשנה 'וצריך לעשות דמים' מתפרשות על שעת החילול עצמה [ראה בדעות שיוזכרו בסוף הסימן], ומכיון שהפודה התכוון לחלל בדרך שווי ולא על שווה פרוטה, צריך הוא לדקדק במחיר ולחלל בשווי המלא.

הר"ן נוקט כמהלך האחרון ומוסיף ומסביר: באופן עקרוני אין חיוב תשלומין, אולם מכיוון שמדובר במי ססבר לחלל בשווי האמיתי וטעה, אזי אם מעשה החילול הינו מעשה אסור אומדים שאין רצון האדם לאיסורים אלא כוונתו לשלם לאחר מכן⁶⁰¹.

גירסת רש"י

מפירוש רש"י בסוגייתנו עולה כי היה לפניו נוסח ממוצע בין שתי הלשונות:

בהבדל הראשון גרס רש"י כלשון הראשונה, שכן ציין דיבור המתחיל: "לא, בין למר בין למר אית להו דשמואל". הרי שגרס את השלב הראשון והשלב השני בדרך 'לימא כתנאי' עם דחייה.

בהבדל השני גרס רש"י כלשון הראשונה, שכן ציין דיבור המתחיל: "ואיבעית אימא אפילו לר' יונה לא תיפוך".

בהבדל השלישי גרס רש"י כלשון השניה, שכן פירש את השלב הראשון והשלב השני כלפי דברי ר' יוחנן וריש לקיש, וכן העיר הגר"א את א' וב'.

בהבדל הרביעי יפרש רש"י כלשון השניה, שכן לגרסתו ופירושו כל הסוגיה עוסקת בדברי ר' יוחנן וריש לקיש.

בחילוף העיקרי – ביאור דברי שמואל – גרס רש"י כלשון השניה, כפי שהעירו שטמ"ק את ה והגר"א את ב.

סוגיה מקבילה

במסכת בבא מציעא פרק הזהב (נד ע"א) מצויה סוגיה המקבילה לסוגייתנו. כנוסח רש"י, אף סוגיית בבא מציעא גורסת בנוסח ממוצע בין שתי הלשונות:

בהבדלים הראשון והשלישי ובחילוף העיקרי גורסת סוגיית בבא מציעא כלשון השניה.

בהבדל השני גורסת סוגיית בבא מציעא כלשון הראשונה.

לגבי ההבדל הרביעי ראה הערה 595.

מאחר שמצאנו עירוב נוסחאות בסוגיית תמורה, שמא יש מקום לשער שסוגיית תמורה המקורית גרסה בכל ההבדלים בנוסח המנוגד לסוגיית בבא מציעא, וכל שינויי הנוסחאות בסוגיית תמורה הינן השפעות שונות מסוגיית בבא מציעא.

נפקא מינה בין הלשונות

סוגייתנו מסתעפת למספר ענפי הלכה, התלויים ואחוזים בשריגי סוגייתנו; שיטותיה, לשונותיה, תירוציה ומהלכיה. ויותר ממה שכתוב כאן יש עוד להוסיף ולהעלות מדברי רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל.

כדרכנו, נתמקד ונצביע על ה'נפקא מינות' שבין הלשונות:

[א]. המהלך הראשון. בתחילה נקטה הגמרא כי ר' יוחנן וריש לקיש נחלקו לגבי עצם דברי שמואל. בלשון הראשונה מהלך זה הינו רק הוה אמינא, ואילו בלשון השניה מהלך זה הינו מהלך מן השורה העומד במקביל למהלכים הבאים – ובכך נותן מקום לפסוק שלא כדברי שמואל.

[ב]. המהלך השני. בלשון הראשונה המהלך סתום ונאמרו בו מספר פירושים, ואילו בלשון השניה המהלך מבואר ומחוויר. מהלשון הראשונה נראה כי אין שיטה המתירה לכתחילה לחלל הקדש בפחות משוויו, ואילו בלשון השניה משמע בפשטות כי יש המתירים חילול כזה. המעיין הנבון ימצא בשלב הנוכחי מספר 'נפקא מינות' נוספות.

⁶⁰¹ מדברי הר"ן עולה כי לכולי עלמא מותר לכתחילה לחלל על שווה פרוטה אם בדעתו להשלים את המחיר לאחר מכן. כנגד זאת, מדברי תוס' רא"ש הנזכרים משמע כי לדברי המחמיר הפדיון עצמו צריך להיות בשוויו, ולמרות שחייב הפודה להשלים את המחיר לא יצילנו התשלום מן האיסור שעשה בשעת החילול.

כעזר ללומד החפץ להמשיך ולעיין בסוגיה, נציג מחלוקת יסודית בין פרשני סוגייתנו. השיטה המחמירה בסוגייתנו סוברת 'יוצא לחולין וצריך לעשות דמים מן התורה'. והגמרא מקבילה לכך את השיטה 'ביטול מקח יש להן'. קיימות שלושה שיטות כיצד יתקיימו שני כתובים הללו:

יש אומרים כי העיקר ככלל 'ביטול מקח יש להן', ועל פיו יש לפרש את ההלכה 'יוצא לחולין וצריך לעשות דמים מן התורה' שאין ההקדש יוצא לחולין עד שיפדנו בשווי. (תוס' בתמורה, רש"י בשתי המסכתות⁶⁰², מהלך שני בראב"ד, ריטב"א בשם ר"י).

יש אומרים כי העיקר כהלכה 'יוצא לחולין וצריך לעשות דמים מן התורה', ועשיית הדמים הינה כתשלומין בעלמא, והכלל 'ביטול מקח יש להן' פירושו שמחמת שאמור לחול ביטול מקח אזי חל חיוב תשלומין ואין המקח מתבטל. (רי"ד, רמב"ן, ר"ן, מהלך ראשון בראב"ד).

ויש המקיימים את שני הכתובים, יצא לחולין כנגד המעות ששולמו, ועל שאר ההקדש חל ביטול מקח (תוס' בבבא מציעא, תוס' שאנץ, תור"פ, תוס' רא"ש, רשב"א⁶⁰³).

⁶⁰² אם כי הריטב"א הבין שכוונת רש"י כדעה השניה, וצ"ע.

⁶⁰³ אם כי בשלב השני בסוגיה צידד הרשב"א כעין הדעה הראשונה (ראה הערה 600).

סימן י [כו ע"ב]

הקדמה

במשנתנו שינו כי הפודה הקדש בפחות משוויו צריך לעשות דמים. הגמרא תדון כעת מהי ההלכה כאשר יש דעות חלוקות בין השמאים מהו שוויו של ההקדש שנפדה.

ואלו דברי הסוגיה:

לשון ראשונה

אמר עולא לא אמרין⁶⁰⁴ אלא דשמוי⁶⁰⁵ בתרי אבל שמיה⁶⁰⁶ בתלתא אף⁶⁰⁷ על גב דאתי במאה⁶⁰⁸ לא הדר. איני והאמר רב ספרא היכא אמרינן⁶⁰⁹ מאה כתרי ותרי כמאה לענין עדות⁶¹⁰ אבל לענין אומדנא בתר דעות אזלינן, ותוב⁶¹¹ תלתא ותלתא לא⁶¹² אזלינן בתר בתרא דיד הקדש על העליונה. קסבר עולא צריך לעשות דמים מדבריהם הוא⁶¹³ וכל דרבנן אקילו בה⁶¹⁴ רבנן.

לשון שניה

[וצריך לעשותו דמים⁶¹⁵].⁶¹⁶ אמר עולא לא שנו אלא בשלא⁶¹⁷ נשום הקדש בשלשה אבל⁶¹⁸ נשום הקדש⁶¹⁹ בשלשה אינו⁶²⁰ חוזר. והא אמר⁶²¹ רב ספרא [אפילו למאן דאמר מאה כתרי ותרי כמאה הני מילי לענין עדות אבל לענין אומדנא דברי הכל בתר דעות אזלינן, עולא סבר לה כרבי יוחנן דאמר צריך לעשותו דמים מדבריהם וספקא דרבנן לקולא].

מקורות הלשוניות

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בראשונים: רש"י, תוס', רמב"ם ערכין ז י [מכיוון שאין מחלוקת בין הלשוניות אי אפשר לברר בוודאות את גירסת הרמב"ם, המעתיק את הגמרא בלשוננו שלו. אכן, סגנון הרמב"ם נראה כמעותק מן הלשון הראשונה]. בכתבי היד: כל כתבי היד.

מקורות לשון שניה: בראשונים: רבנו חננאל בבא מציעא נז ע"א [הובא בשטמ"ק שם].

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רגמ"ה [בסדר הפוך]; שטמ"ק אות ז [בשטמ"ק א הביא בשם 'כן מצאתי בס"י]. אגב, כאן מוכח לכאורה כי בספר שהיה לפני בעל השטמ"ק היו כתובות שתי הלשוניות, שאם לא כן – מנין לבעל השטמ"ק לכתוב את הלשוניות בסדר הפוך מדברי רגמ"ה. אכן יש לדחות כי בעל השטמ"ק הציג בקביעות את הלשון שמצא בספר אחר כלישנא אחרינא, וכאן ציין כי רגמ"ה גרס כלשון ראשונה את נוסחתו של הספר האחר.

⁶⁰⁴ אמרין. כתבי היד ושטמ"ק ב. 'אמרו': דפוס.
⁶⁰⁵ דשמוי. מ ורגמ"ה ושטמ"ק ב, וכע"ז ברש"י ושאר כתי"י. 'בשמוי': דפוס.
⁶⁰⁶ שמיה. 21 וכע"ז ברש"י ושטמ"ק ב. 'דשמוי': מ ורגמ"ה, וכע"ז 11 ופל. 'בשמוי': דפוס.
⁶⁰⁷ אף. כתבי היד ורגמ"ה. 'ואף': דפוס.
⁶⁰⁸ בתרי... בתלתא... במאה. 'בי תרי... בי תלתא... בי מאה': שטמ"ק ב. 'בי תרי... בי תלתא... בי מאה' רש"י. 'בתרי... בתלתא... בי מאה': רגמ"ה.
⁶⁰⁹ אמרינן. רוב כתי"י. 'דאמרי': 11. 'אמר': דפוס [בדפוס ר"ר 'אמ'].
⁶¹⁰ עדות. 'עדות אשה': מ.
⁶¹¹ ותוב. 'ותו': דפוס. 'ותיב': 11 [בשיבוש]. 'ואפילו': רש"י. ברגמ"ה משמע שגרס 'ותו אפילו'. אודות משמעות התיבה 'ותוב' ראה מה שכתבנו בפרק ד סימן א.
⁶¹² לא. על פי הדפוס ורוב כתבי היד. חסר: מ. לנוסח זה המשפט נקרא בניחותא ולא בתמיה. ברגמ"ה משמע כנוסח הראשון וברש"י משמע קצת כנוסח השני.
⁶¹³ הוא. חסר: דפוס, 11.
⁶¹⁴ בה. 'ביה': מ.
⁶¹⁵ וצריך לעשותו דמים. הוא 'דיבור המתחיל' מהמשנה. ליתא בלשון הראשונה.
⁶¹⁶ הקטעים המוקפים בסוגריים הינן השלמות על פי הציטוט בדברי ר"ח. אין לדעת האם הציטוט מיועד להיות מדויק, וראה בדבריו של רזנטל...> הכותב כי לאחר שנחשפו כתבי היד של התלמוד התגלה כי רבים מציטוטי ר"ח הינם יותר מדויקים מאשר היה נראה לפני חשיפת כתבי היד.
⁶¹⁷ בשלא. ע"פ ר"ח. 'שלא': שטמ"ק. יתכן שהגירסה 'בשלא' הינה מן הניב הירושלמי. את צירוף אותיות השימוש 'בש...' מצאתי בתענית יז ע"ב ופעמיים בסוגיית נדרים לג ע"ב – לד ע"א.
⁶¹⁸ אבל. נוסף 'אם': שא"ל.
⁶¹⁹ הקדש. חסר: ר"ח.
⁶²⁰ אינו. 'אין': ר"ח.
⁶²¹ והא אמר. 'האמר': ר"ח.

פירוש הלשונות

ביאור הסוגיה

עולא חידש כי אם נישום ההקדש על ידי שלושה שמאים במחיר מסויים ואחר כך נישום על ידי שמאים אחרים – אפילו מאה שמאים – במחיר יקר יותר, אין צריך להוסיף דמים כפי השומא השניה. הקשתה הגמרא מדברי רב חסדא הפוסק שאומדנא נקבעת לפי רוב דעות. תירצה הגמרא שעולא סובר כי דין המשנה המצריך להוסיף דמים הינו מדרבנן, לפיכך כאשר קיימים חילוקי דעות בין השמאים אפשר להקל כפי השומא הראשונה – בתנאי שנעשית על ידי שלושה.

באופן כללי שתי הלשונות זהות ואין ביניהן מחלוקת, אכן קיימים מספר חילופים כפי שיתבאר בסמוך.

החילופים בין הלשונות

נקדים להציג את מקורותיה השונים של הלשון השניה: בעל שיטה מקובצת הביא 'לישנא אחרינא' רק לגבי דברי עולא, ולא לגבי המשך הסוגיה. לעומת זאת, בפירוש רבינו חננאל בבא מציעא נז ע"א [בשטמ"ק שם] ציטט את דברי עולא כנוסח 'לישנא אחרינא' וציטט אף את המשך הסוגיה בנוסח שונה מהנוסח שלפנינו. לכאורה אפשרי לטעון כי רבינו חננאל ציטט את הגמרא בלשוננו שלו, ולא היה לפניו נוסח שונה בגמרא, אולם מכך שיש הקבלה [חלקית] בין לשון ר"ח ללשוננו של רגמ"ה בסוגייתנו⁶²², יש להוכיח כי לפני ר"ח הייתה גירסה שונה בסוגייתנו, והיא המשכה של גירסת 'לישנא אחרינא'. ההקבלה בין ר"ח לרגמ"ה הינה בסוף הסוגיה כאשר הגמרא מפרשת שעולא סובר כי דין המשנה הינו מדרבנן. בנוסח הרווח הובאה הגירסה: 'קסבר עולא צריך לעשות דמים מדבריהם...'. בפירושי ר"ח ורגמ"ה הובאה הגירסה: 'עולא סבר לה כר' יוחנן...!'

למרות ההקבלה בין ר"ח לרגמ"ה, חשוב לציין כי בדברי רגמ"ה ישנם דיבורים המתחילים 'המתאימים דווקא לגירסת הגמרא שלפנינו ולא לגירסת ר"ח, [אם נניח כי אכן דברי ר"ח הינם ציטוט מדוייק - או קרוב למדוייק - מתוך גירסת הגמרא שעמדה לפניו]. עולה מכך כי כפי הנראה הייתה לפני רגמ"ה גירסה משולבת מגירסת הנוסח הרווח [- הלשון הראשונה] וגירסת ר"ח [- הלשון השניה].

נציין שני הבדלים עיקריים בין הלשונות⁶²³:

[א]. **בלשון הראשונה** הובא שלב נוסף בקושיית הגמרא: הסוגיה מקשה שגם אם בשתי השומות היה מספר שמאים שווה – 'תלתא ותלתא' – היה צריך לפסוק כשומא המחמירה. **בלשון השניה** לא הובא שלב זה בשאלה, והגמרא מקשה רק לגבי ציורו של עולא, בו היו יותר שמאים בשומא השניה. נראה כי אין כאן מחלוקת של ממש, אלא צורה שונה של הצגת הקושיה.

[ב]. **בלשון הראשונה** הגמרא מתרצת כי חכמים הקילו בדין דרבנן. **בלשון השניה** הגמרא מתרצת כי בדין דרבנן פוסקים על פי הכלל 'ספיקא דרבנן לקולא'. יש לעיין אם הבדל זה הינו מחלוקת בגדר הדין⁶²⁴.

נפקא מינה בין הלשונות

בפשטות אין מחלוקת להלכה בין הלשונות, אכן אם נניח כי יש הבדל בגדר הדין בין 'כל דרבנן אקילו בה רבנן', ובין 'ספיקא דרבנן לקולא', יתכן ותצא מכך נפקא מינה לדינא.

⁶²² דברי רגמ"ה הינם כהמשך ללשון הנקראת בשטמ"ק 'לישנא אחרינא', אלא שרגמ"ה הביאה ראשונה.

⁶²³ בהבדל הראשון גרס רגמ"ה בלשון השניה [שהביאה ראשונה] כלשון הראשונה שלפנינו, ההבדל השני אינו מצוטט ברגמ"ה כלל.

⁶²⁴ השווה לדברי הרמב"ן בתורת האדם ענין הקריעה, הכותב שלגבי קריעה הכלל הוא 'ספיקא דרבנן לקולא' ולגבי אבילות הכלל הוא 'אקילו בה רבנן', ומחמת כן יש להקל באבילות יותר מבקריעה.

סימן יא [כו ע"ב]

הקדמה

שינוי במשנתנו: "אמר על הבהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה - לא אמר כלום, הרי אלו לעולה - ימכרו ויביא בדמיהם עולה".

אומרת הגמרא:

לשון ראשונה

טעמא דבהמה טמאה ובעלת מום דלא חזיין לא בעיין מומא, אבל מפריש נקבה לאשם או לעולה בעיא מומא⁶²⁵, א"ר יהודה אמר רב מתני' דלא כר"ש דתנן ר"ש אומר תימכר שלא במום.

לשון שניה

טעמא דאמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום אבל אמר על נקבה דחזיא לשלמים מנו דקדישא קדושת הגוף לשלמים קדוש⁶²⁶ גופה נמי. מאן תנא אמר רב יהודה אמר רב דלא כר"ש בן יהודה דתני אר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש אף לעולתו אינו עושה תמורה.

מקורות הלשונית

מקורות לשון ראשונה: נוסח הדפוס. בכתבי היד: פלורנץ, וטיקן 119, וטיקן 120.

מקורות לשתי הלשוניות: בראשונים: רש"י, רגמ"ה, שטמ"ק אות יא. [שטמ"ק א 1 ציין בחתימה 'כצ"ל', אולי מפני שרש"י ציטט את הלשון השניה]. בכתבי היד: מינכן. [כת"י זה מצטט רק את החלק האחרון והחשוב מן הלשון השניה, ויתכן שאין כאן אלא שחזור על פי רש"י. ראה פרק ו סימן יא, שהראנו כי בכת"י מ קיים נוסח שאינו אלא נסיון שחזור על פי רש"י].

⁶²⁵ בעיא מומא. על פי רש"י ורגמ"ה וכתבי היד. 'בעיין מומא': דפוס. 'בעיא מומא גופא קדיש': מ. ⁶²⁶ קדוש. 'קדיש': שא2, 'קדש': רש"י.

פירוש הלשונות

ישנן שלוש שיטות לגבי מקדיש נקבה לעולה או לאשם: לדעת חכמים בכל אופן אינה נפדית בלא מום, לדעת ר' שמעון בן יהודה אליבא דר' שמעון בכל אופן נפדית היא בלא מום, לדעת תנא קמא אליבא דר' שמעון יש לחלק בין מיני הקרבנות: אם הפריש את הנקבה לעולה אינה נפדית בלא מום, ואם הפרישה לאשם נפדית היא בלא מום.

במשנתנו הובאה הדוגמה לבהמות שאינן ראויות להקרבה ואין קדושת הגוף חלה עליהם: "בהמה טמאה ועל בעלת מום", ולא הובאה דוגמה של מפריש נקבה לעולה או לאשם. מכך מדייקת הגמרא כי במקדיש נקבה לקרבן שאינה ראויה לו אין נכון דין המשנה שתימכר הבהמה לאלתר, אלא הדין הוא שתראה עד שתסתאב.

נחלקו הלשונות האם לדייק ממשנתנו רק לגבי מקדיש נקבה לעולה או אף לגבי מקדיש נקבה לאשם. **בלשון הראשונה** הגמרא מדייקת כי מכך שלא הובאה במשנה דוגמה של הקדשת נקבה, מוכח **לגבי כל מיני הקרבנות שאין הנקבה ראויה להם** כי כאשר הקדיש נקבה דין הבהמה לרעות עד שתסתאב, ואפילו אם הקדישה לאשם. מכך מסיקה הגמרא כי המשנה הינה כדעת חכמים ולא כדעת ר' שמעון כלל. **בלשון השניה** הגמרא מדייקת כי מכך שלא הובאה במשנה – המדברת לגבי מקדיש עולה – דוגמה של הקדשת נקבה, מוכח **לגבי עולה** כי כאשר הקדיש נקבה דין הבהמה לרעות עד שתסתאב. מכך מסיקה הגמרא כי המשנה הינה כדעת חכמים או כדעת תנא קמא אליבא דר' שמעון, ולא כדעת ר' שמעון בן יהודה אליבא דר' שמעון.

הלשון השניה מנמקת כבדרך אגב את טעמה של המשנה שנקבה יכולה להתקדש בקדושת הגוף **לעולה**: "אבל אמר על נקבה דחזיא לשלמים – מגו דקדישא קדושת הגוף לשלמים קדיש גופה נמי". ופירש רגמ"ה: "אבל אמר על נקבה הרי זו לעולה קדשה קדושת הגוף לעולה ותמכר ועושה תמורה מגו דחזיא לגופיה לשלמים".

נימוק זה מתמיה מעט שכן נכון הוא רק לדעת חכמים ולא לדעת ת"ק אליבא דר' שמעון. לדעת חכמים סיבת קדושת הנקבה הינה משום שהבהמה ראויה לשלמים, וטעם זה שייך בין לגבי אשם ובין לגבי עולה. לעומת זאת, לדעת ת"ק אליבא דר' שמעון סיבת קדושת הנקבה הינה משום שהנקבה נחשבת ראויה לקרבן עולה בכך שקיימת אפשרות של הקדשת נקבה לעולה בעולת העוף. מעתה צ"ע מדוע הלשון השניה מביאה נימוק הנכון רק לדעת חכמים בעוד שלשון זו אינה רואה סתירה ממשנתנו לשיטת ת"ק אליבא דר' שמעון.

ראה בפרק ג סימן ט סעיף 'סוגיה מקבילה' שהשווינו שם בין סוגייתנו לסוגיה שבדף יט ע"ב.

נפקא מינה בין הלשונות

נראה כי אין נפקא מינה לדינא בין הלשונות, שהרי בין כה וכה אין הלכה כדבריו של ר' שמעון, בין כפי שהביאם תנא קמא ובין כפי שהביאם ר' שמעון בן יהודה. להלכה נפסק כדברי חכמים הסוברים אפילו במקדיש נקבה לאשם שאינה נפדית בלא מום (רמב"ם פסוה"מ פ"ד הט"ז, תמורה פ"א הכ"א).